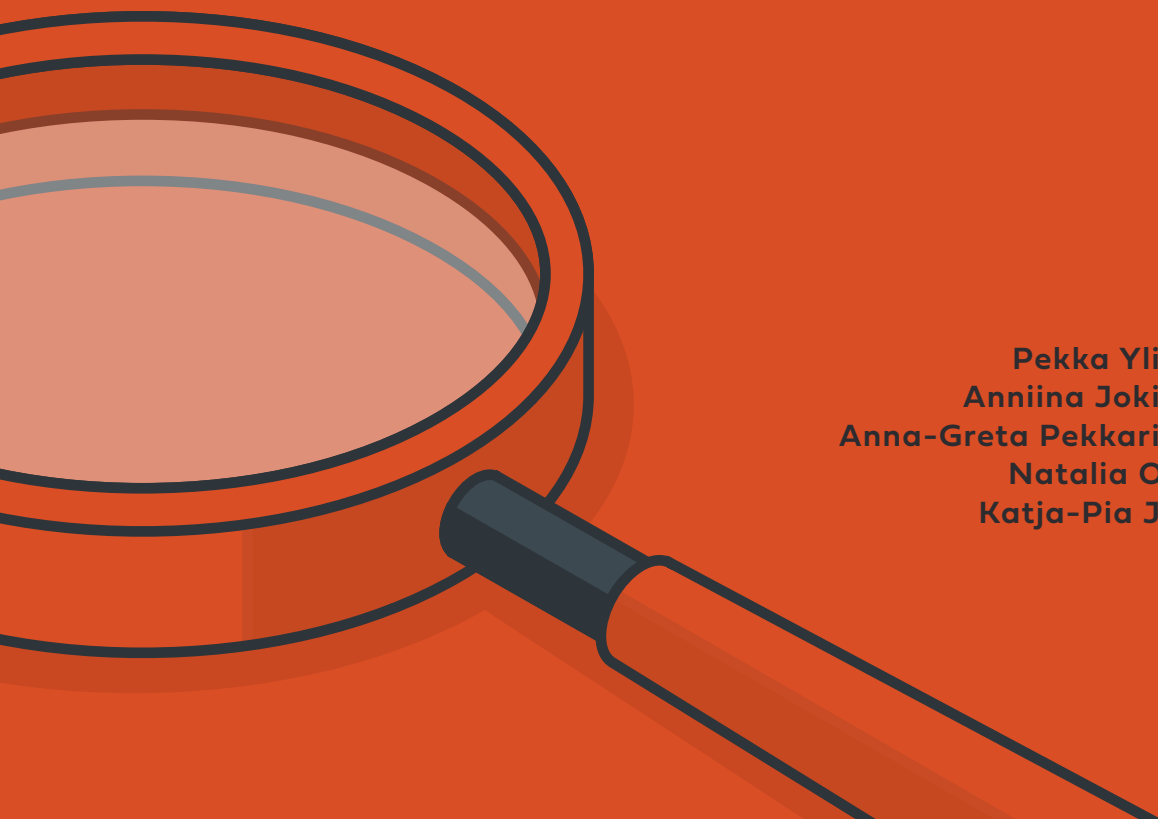

Töölase ärakasutamise eesmärgil toimuva inimkaubanduse avastamine

Uurimise abimaterjal
õiguskaitseasutustele ja
kontrollnimekiri tööinspektoritele

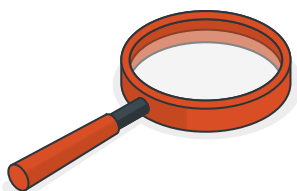
Pekka Ylinen
Anniina Jokinen
Anna-Greta Pekkarinen
Natalia Ollus
Katja-Pia Jenu

Töölase ärakasutamise eesmärgil toimuva inimkaubanduse avastamine

**Uurimise abimaterjal
õiguskaitseasutustele ja
kontrollnimekiri tööinspektoritele**

**Pekka Ylinen
Anniina Jokinen
Anna-Greta Pekkarinen
Natalia Ollus
Katja-Pia Jenu**

**2020
Helsinki**

Autorid:

Pekka Ylinen, Anniina Jokinen, Anna-Greta Pekkarinen, Natalia Ollus ja Katja-Pia Jenu

Riikide uuringud:

Bulgaaria: Anton Kojouharov ja Vladimir Nikolov

Eesti: Anna Markina, Ardo Ranne, Igor Krotenko ja Simone Eelmaa

Soome: Pekka Ylinen, Anniina Jokinen, Anna-Greta Pekkarinen, Katja-Pia Jenu ja Thomas Skur

Läti: Lasma Stabina, Jurijs Misjuns, Ļubova Masaļska-Radziņa ja Baiba Puķukalne

Tõlkija:

Piret Usin

Keeletoimetaja:

Kaja Kährik

Kujundaja:

Lea-Maija Laitinen
www.leamaija.works

FLOW materjalide logo ja stiiliraamatu koostas:

Simone Gaglione
www.simonegi.it

Kõik partnerriigid korraldasid ümarlauakohtumised õiguskaitseasutuste ja tööinspektsiooni esindajatega, et materjal oleks võimalikult praktiline ja aktuaalne. Täname kõiki, kes abivahendite kohta arvamust avaldasid.

Avaldamist rahastati Euroopa Liidu politseikoostöö, kuritegevuse tõkestamise ja selle vastu võitlemise ning kriisihje rahastamisvahendist. Sisu kajastab autori vaateid ja selle eest vastutab üksnes autor. Euroopa Komisjon ei vastuta väljaandes sisalduva teabe kasutamise eest.

ISBN 978-952-7249-36-9 (paperback)

ISBN 978-952-7249-37-6 (PDF)

ISSN 1799-5590

ISSN-L 1237-4741

Ministry of the Interior
Republic of Latvia

CENTER FOR
THE STUDY OF
DEMOCRACY

Sisukord

Sissejuhatus	8
Mis on inimkaubandus?	11
Tegutsemiskeskonna ja sidusrühmade koostöö analüüs	15
Inimkaubanduse tuvastamine	18
Inimkaubandusse sekkumine	22
Uurimissuuna täpsustamine ja tõendite kogumine	25
Kinnipidamine ja küsitlemine	30
Suulise tõlkega seotud küsimused	32
Ohvrite kaitsmine	34
Esmased meetmed	34
Lisameetmed	36
Koostöö prokuratuuriga	37
Finantsuurimine	39
Finantskuritegu	39
Rahavood	41
Rahapesu	42
Vara konfiskeerimine	44
Uurimine ärikelu kohaldamiseks	45
Tööandjate karistuste direktiiv	45
Rahvusvaheline koostöö: Ühised uurimiserühmad	48
Probleemidest kuni edukate uurimisteni	51
Viited	54
Lisad: kontrollnimekirjad	56
1. kontrollnimekiri. Tööalase ärakasutamise tuvastamine tööinspektori ja teiste ametnike poolt	56
2. kontrollnimekiri. Küsimused ohvriga vestlemiseks	64

Sissejuhatus

Töölase ärakasutamise ja sellega seotud inimkaubanduse puhul on tegemist piiriülese süüteoga, mille käigus liiguvad võõrtöölised ühest või mitmest riigist kolmandasse riiki ning seejärel kasutavad kurjategijad tööliste haavatavat olukorda ja teadmatust mitmel viisil ära. Sageli on võõrtöölised ise nõus ja huvitatud teise riiki tööle pääsemisest. Töölase ärakasutamise ja sellega seotud inimkaubanduse puhul esialgne nõusolek tööle asuda ei ole oluline, kui inimene langeb sunni või muu ärakasutamise ohvriks. Töölase ärakasutamist tuleb eriti sageli ette tööjõumahukates sektorites, näiteks toitlustus, koristusteenus, põllumajandus ja ehitus (Jokinen et al. 2011; Ollus et al. 2013; FRA 2015). Kurjategijad on ebaseadusliku tegevuse varjamisel leidlikud ja manipuleerivad ohvritega nii et need ei söanda ärakasutamisest kellelegi rääkida. Töölase ärakasutamine võib olla äärmiselt tulus ettevõtmine, eriti arvestades seda, et üldjuhul on oht vahele jääda väike. (Jokinen & Ollus 2019.)

¹ *Flows of illicit funds and victims of human trafficking: uncovering the complexities 814791 — FLOW — ISFP-2017-AG-THBX*

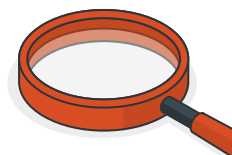
Uurimise abimaterjal töötati välja ELi rahastatud FLOW projekti käigus¹. Käesolev materjal on mõeldud uurimisasutustele ja tööinspeksioonidele Soomes, Bulgaarias, Lätis ja Eestis. Abimaterjali eesmärk on suurendada teadlikkust töölasest ärakasutamisest ja inimkaubandusest ning pakkuda konkreetseid juhiseid nende nähtuste tuvastamiseks ja uurimiseks. Materjal tugineb suuresti Soome politsei ja tööinspeksiooni kogemustele, sest võrreldes teiste Euroopa riikidega jõuavad Soomes avastatud inimkaubanduste juhtumid oluliselt sagedamini sunniviisilise töö eesmärgil toime pandud inimkaubanduses süüdimõistmiseni. Soome praktika eripära taga on nii teistest projektist osa võtnud riikidest erinev seadusandlus, kui ka menetluspraktika, sh. Eestiga võrreldes madalam tõenduslävend.

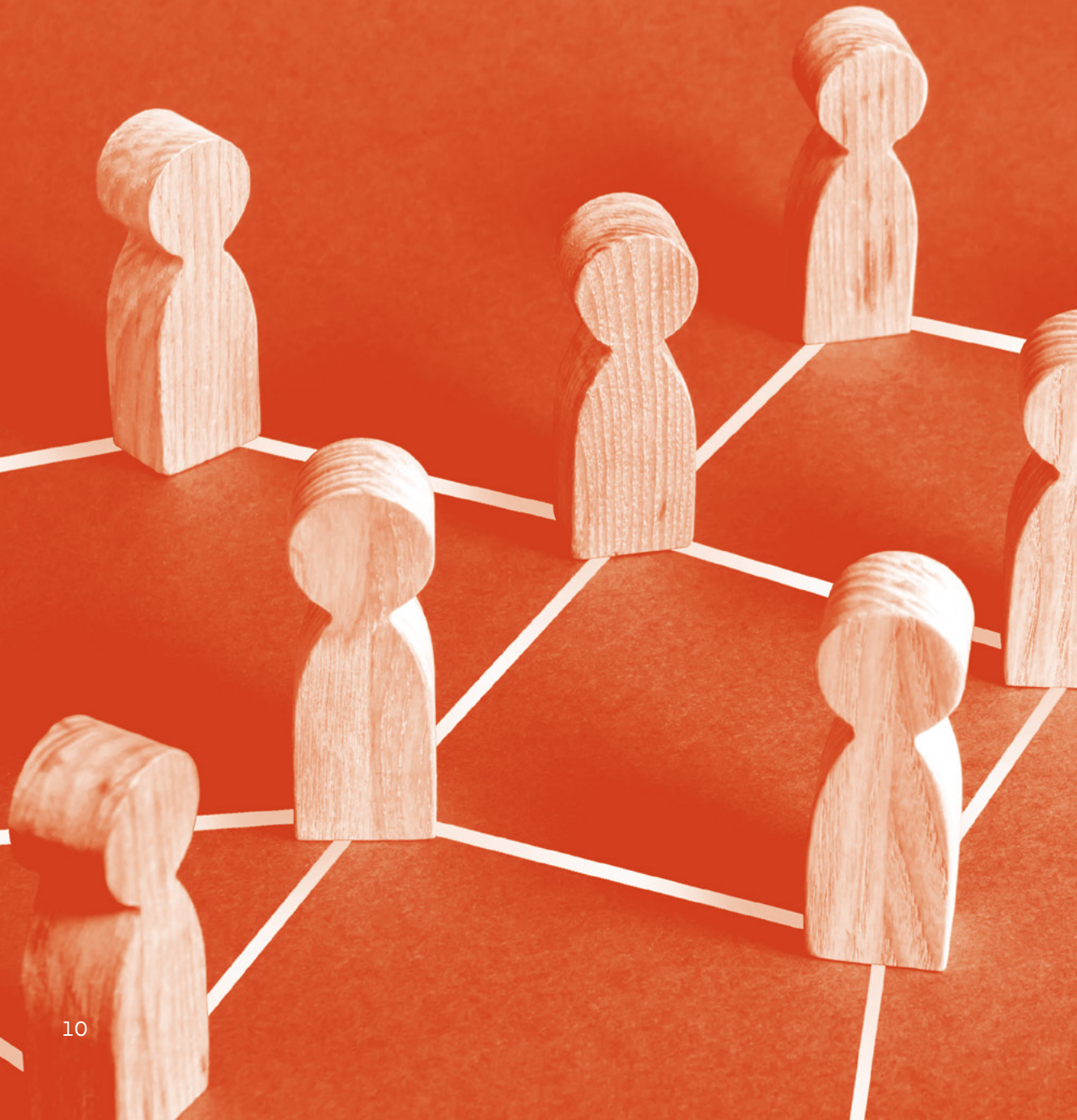
Uurimise abimaterjalis kirjeldatakse lühidalt kohtueelset menetlust alates esmasest ajendist kuni kohtumenetluse käigus tekkivate praktiliste küsimuste ja menetlusele järgnevate meetmeteni. Nende juhtumite tuvastamise ja uurimise illustreerimiseks kasutatakse näiteid elust enesest. Lisaks on tööinspektoritele ja teistele asjaomastele ametnikele eraldi kontrollnimekiri, mis aitab avastada võimalikke töölase ärakasutamise

ja inimkaubanduse juhtumeid inspekteerimise käigus ning annab juhi-seid selle kohta, kuidas edasi tegutseda ning teatada tekkinud kahtlustest politseile ja/või mõnele teisele ametkonnale ja inimkaubanduse ohvritele mõeldud abiteenuse osutajatele. Kontrollnimekirjas on ka küsimused, mida soovitame ohvrile esitada, et tuvastada võimalikke märke sunnivii-silise töö eesmärgil toimuvast inimkaubandusest.

Uurimise abimaterjalis kirjeldatakse ka Soomes, Bulgaarias, Lätis ja Eestis avastatud juhtumeid ning tutvustatakse nende riikide kasulikke tavasid. Nendest näidetest ilmnevad tõhusad meetmed, mida politsei, tööinspektsiooni ja teiste ametkondade koostöös on kasutatud inimkau-banduse ennetamiseks, avastamiseks ja uurimiseks. Samuti käsitletakse ülekuulamise, küsitlemise ja tõlgi abi kasutamisega seotud küsimusi, vaadeldes täpsemalt, mis on töös tulemusi andnud ja mis ei ole.

Edukas uurimises koondatakse kogu olemasolev juhtumit puudutav teave kiiresti õigesse kohta, nii et ohvrit saaks aidata ja seeläbi tagada ka piisavate asitõendite kogumine. Ametkondadevaheline koostöö on siin-kohal äärmiselt oluline ja kiiresti arenevas uurimisolukorras tasub igapähe roll üksikasjalikult üle vaadata.

Mis on inimkaubandus?

Inimkaubandus on rahvusvahelises õiguses määratletud raske kuritegu ja inimõiguste rikkumine. Inimkaubandus on tegevus, mille eesmärgiks on teiste inimeste ekspluateerimine kaubitseja poolt või selle võimaldamine. Inimkaubanduse mõiste hõlmab nii siseriiklikku kui rahvusvahelist tegevust. See tähendab, et inimkaubandus ei pea tingimata toimuma üle riigipiiride, see võib aset leida ka riigisiselt (CBSS, 2019).

Eesti karistusseadustiku § 133 käsitleb inimkaubandusena inimese asetamist majandusliku kasu saamise eesmärgil või ilma selleta olukorda, kus ta on sunnitud abielluma, töötama tavapäratutel tingimustel, tegelema prostitutsiooniga, kerjama, panema toime kuriteo või täitma muud vastumeelset kohustust, samuti inimese sellises olukorras hoidmise eest, kui tegu on toime pandud vabaduse võtmise, vägivalda, pettuse, kahju tekitamisega ähvardamise, teisest isikust sõltuvuse, abitu seisundi või haavatava seisundi ärakasutamisega. Eesti karistusõiguse mõttes inimkaubandus tööalase ärakasutamise eesmärgil tähendab inimese asetamist olukorda, kus ta on sunnitud töötama tavapäratutel tingimustel. Töötamist tuleb käsitada „töölepingu seaduses määratletud töösuhte- või kä-sundilaadse tööna, välistades sellised töötamise vormid nagu kodused majapidamistööd, töö kooliaias, õpilasmalev, naabri korraldatud talgud jne. Lisaks eeldab inimkaubanduse koosseisutunnus seda, et töösuhtelaadne töö toimuks tavapäratutel tingimustel, nt töötamine tasuta või marginaalse tasu eest, töötamine võla katteks vms. (CBSS, 2019, 15-16).

Inimkaubanduse puhul on oluline teineteisest eristada vabadusevastaste kuritegude kahte olulist koosseisu tunnust: ekspluateerimisolukorda ja sundimistegu.

Sundimistegu on tegu, millega inimene ekspluateerija tahtele sunnitakse, inimese tahet painutatakse ja murtakse. Sundimisteho vormid on väljatoodud Tabelis 1.

Tabel 1. Inimkaubanduse tunnused.

Sundimistegu (Tegu, millega inimene tahtele allutatakse)	Ekspluateerimisolukord (Olukord, kus inimest ekspluateeritakse)
<ul style="list-style-type: none"> ○ vabadusevõtmine ○ vägivald ○ pettus ○ kahjutekitamisega ähvardamine ○ teisest isikust sõltuvuse ärakasutamine ○ abitus- või haavatava seisundi ärakasutamine 	<p>Inimest sunnitakse:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ töötama tavapäratutel tingimustel ○ tegelema prostitutsiooniga ○ kerjama ○ panema toime kuriteo ○ täitma muud vastumeelset kohustust. ○ Inimese ekspluateerimisolukorras hoidmine

Vabaduse võtmine tähendab isikule liikumistakistuse loomist, ehk Isiku kinnipidamist või kinnihoidmist. See tähendab isiku liikumisvõimaluse välistamist, kui tekib olukord, kus kannatanu saab viibida üksnes eksploateerija poolt määratud kohas. Menetluse seisukohalt vabaduse võtmise kestvus ei ole oluline. Tegu on lõpule viidud hetkest, mil kannatanul puudub võimalus liikuda oma vaba tahte kohaselt.

Vägivalla all mõistetakse muu hulgas sellist tegu, mis vastab kehalise väärkohtlemise koosseisule: teise inimese tervise kahjustamine, löömine, peksumine või valu tekitav muu kehaline väärkohtlemine (RKKKo 1-18-5540/50, p 14). Kehaline väärkohtlemine ei hõlma tegusid, mis võivad põhjustada isikule negatiivseid emotsioone või ebamugavustunnet (nt. sülitamine).

Pettus tähendab tegelikest asjaoludest ebaõige ettekujutuse loomist, mille tulemusena kannatanu satub eksimusse ja teeb varakäsituse ning teo toimepanija saab varalist kasu. Tegelikud ehk faktilised asjaolud on objektiivselt tuvastatavad ehk kontrollitavad sündmused, olukorrad või seisundid, mille kohta väär väide esitatakse. Pettuse esemeks olevate asjaolude näol võib tegemist olla isiku aspektist nii väliste (nt maksevõimelisus) kui sisemiste (nt maksmisvalmidus) asjaoludega (RKKK 3-1-1-98-09, p 13). Tegelikud asjaolud, mida moonutatakse, puudutavad minevikku või olevikku ning nende tõesust on võimalik kas tõestada või ümber lükata. Moonutatav asjaolu ei ole mitte tulevikusündmus (nt töötasu maksumine) vaid potentsiaalne tööandja varaline seisund või tema valmisolek töötasu üldse maksta. Pettus võib olla nii otsese sundimise viis kui inimesele lubatakse töö eest kõrget palka, kui ka vahend meelitamiseks kannatanu kaitsetusse olukorda. Petmisega on tegu kui isik meelitatakse tasuva töökoha lubadusega teise riiki, kus aga normaalse töö asemel sunnitakse teda tegema mõnda muud tööd.

Ähvardamisega rünnatakse teise inimese vaimset tervist, kasutades psüühilist vägivalda. Selle sisuks on konkreetsetes kannatanus ehk siis ähvarduse adressaadis ettekujutuse loomine võimaliku kahju (surm, tervisekahjustus, olulises ulatuses vara rikkumine või hävitamine) tekkimisest ja sellega temas hirmutunde tekitamine (RKKKo 1-19-1849/43, p-d 23-24.).

Teisest isikust sõltuvuse ärakasutamine hõlmab ka teise isiku üle kontrolli omava isiku nõusoleku saavutamiseks raha või hüvitise võtmist või andmist ärakasutamise eesmärgil.

Haavatav seisund tähendab sisuliselt isiku majanduslikku vm sundseisu, mis motiveerib teda tegema talle eetilisel või muul põhjusel vastuvõetamatut tööd (Sootak, 2017). Haavata seisundi all mõeldakse nii füüsilist, psüühilist, emotsionaalset kui ka majanduslikku haavatavust.

Abitusseisundi jaatamisel tuleb alati ära näidata, milles see seisneb - kas kannatanu kaitsetuses, arusaamisvõimetuses või east tulenevas abituses. Kaitsetuse puhul saab kannatanu aru, mis temaga toimub ja sellest, et ta ei suuda midagi olulist enda kaitseks ette võtta. Arusaamisvõime eeldab kannatanu vaimuhaigust või teadvusehäiret, mis pärsib oluliselt isiku taju ja võimet olukorda hinnata. (RK 3-1-1-48-11 p 9.). Abitusseisundi kujul on tegemist eelkõige olukorraga, kus kannatanu on abitus seisundis temast endast lähtuvate asjaolude tõttu. Koosseisu realiseerimiseks tuleb tuvastada, et süüdistatav on kannatanut eksploateerinud just oma võimupositsiooni ära kasutades.

Võtted, mis lastakse käiku töölise üle kontrolli saamiseks, eksploateeritava võlgnevuse suurendamiseks ja liikumisvabaduse või sõltumatuse piiramiseks, muudavad alati tühiseks nõusoleku, mille tööline pruukis esialgu anda. Teisisõnu tähendab see, et sunniviisilise tööga ei pea tingimata kaasnema töölise ähvardamist, vägivalda kasutamist ega füüsilist kinnipidamist.

Kuigi inimkaubandus pannakse enamasti toime majandusliku kasu saamise eesmärgil, on see siiski karistatav ka siis, kui sellel on olnud muu eesmärk või motiiv, nt kättemaks, viha, kiusamine vms. 2019. aastal jõustunud karistusseadustiku muudatustega täiendati ka seaduses inimkaubanduse kuriteokoosseisu (KarS § 133) loetelu selliselt, et seda käsitletakse kuriteona nii juhul, kui see on pandud toime majandusliku kasu saamise eesmärgil, kui ka ilma selleta. Sama täiendus lisati ka koosseisu inimkaubandus alaealise suhtes (KarS § 175), milles rõhutatakse samuti, et inimkaubandusega võib olla tegu ka siis, kui see on toime pandud muul ajendil kui majandusliku kasu saamine. (Leps jt, 2019).

Tegutsemiskeskonna ja sidusrühmade koostöö analüüs

Märgid inimkaubandusest ja sellega seotud nähtustest võivad igapäevase töö käigus silma jääda paljudele ametkondadele. Lisaks politseile võivad inimkaubanduse ja tööalase ärakasutamise juhtumeid tuvastada ka Tööinspeksioon, Maksu- ja Tolliamet ja erinevad järelevalveasutused, aga ka MTÜd ja ametiühingud, kuhu kannatanud võivad ka ise pöörduda abi saamise eesmärgil. Kohalikul tasandil tuleks politseil ja tööinspeksioonil ühiselt analüüsida, millised sektorid võivad olla altimad tööalasele ärakasutamisele ja kas kohalikud elanikud võivad kuuluda riskirühma (olgu siis ohvri või kurjategijana). Linnas tuleb tööalast ärakasutamist tavaliselt ette restoranides, ehituses ja koristusteenuste pakkumisel, kuid maal kuuluvad riskirühma pigem põllumajandustootjate hooajatöölised, nt marjakorjajad. Tabelis 2 on toodud riskirühmad ja -kohad ning seejärel võtmeisikud, kes võivad ärakasutamise juhtumitega kokku puutuda ja neid avastada.

Sageli on paraku nii, et ametnikud või muud osapooled puutuvad küll kokku tööalaselt ära kasutatud inimesega, kuid ei tunne temas ära ohvrit. Nii tuvastamise kui ka koostöö mõttes on peamine kitsaskoht see, et ei märgata inimkaubanduse juhtumit tervikuna.

Tabel 2. Riskirühmad ja -kohad ning osapooled, kes tõenäoliselt ärakasutamisega kokku puutuvad ja võivad selle tuvastada²

Riskirühmad ja -kohad	Ametkonnad, kes võivad oma töös ärakasutamisega kokku puutuda ja selle tuvastada
<p>Võõrtöölised (sh ELi kodanikud ja lähetatud töötajad), ebaseaduslikud sisserändajad, varjupaigataotlejad, põgenikud, koduabilised, välisüliõpilased ja hooajatöölised</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Kui suur on riskirühm teie linnas/asulas? ○ Millistes valdkondades ja töökohtadel nad töötavad? ○ Kus nad elavad ning kuidas tööle ja koju saavad? ○ Millise tausta ja demograafilise profiiliga see rühm on? ○ Millised on nende töötingimused ja palk? ○ Kas nad teavad oma õigusi ja saavad tuge ja teenuseid? 	<ul style="list-style-type: none"> ○ tööinspektorid ○ politsei ○ tervishoiu-, tuleohutus-, maksuinspektorid ○ ametiühingud ○ sotsiaaltalitused ○ tervishoiutöötajad ○ MTÜd ○ ohvriabi teenuste pakkujad ○ sisserändajate/põgenike tugirühmad ○ sisserändajate kogukonna organisatsioonid ○ värbamisagentuurid ○ eraisikud ○ Maksu- ja Tolliameti töötajad
<p>Riskikohad</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ○ suur ehitusobjekt, kus töötab võõrtöölisi ○ suur põllumajandustootja, kelle juures töötab võõrtöölisi ○ koristusobjekt, kus töötavad võõrtöölised ○ piirkond, kus paiknevad nt etnilised poed, ilusalongid ja/või rahasaatmisteenused 	<p>² Kohandatud CBSS materjalidest 2016, 19, 23.</p>

Selles mõttes on kõige paremad võimalused tööinspektoritel, sest nemad võivad tööalast ärakasutamist oma töös, st kontrollimise käigus kõige paremini märgata (vt täpsemalt 1. kontrollnimekirjast). Nii Soomes, Bulgaarias, Lätis kui ka Eestis on häid tulemusi andnud ka politsei, tööinspeksiooni ja maksuameti ühise kontrolli läbiviimine. Teisedki ametkonnad, nt pääste- ja terviseamet võivad olulist rolli mängida, nagu kirjeldatakse järgmises näites:

Kasulik tava Soomest: tõhus koostöö ühisjärelvalve korraldamises marjakasvatuste üle

2019. aasta suvel käivitas Ida-Soome politsei ühisoperatsiooni tööinspeksiooni ja maksuametiga, et tõhustada järelvalvet Põhja-Savo ja Põhja-Karjala marjakasvatuste üle. Inspekteerimisel osalesid ka pääste- ja toiduohutuse eest vastutavad teenistused. Ametkonnad olid eelanalüüsi põhjal välja valinud marjakasvatused, mida inspekteerida. Sihikule võetud marjakasvatustes töötas rohkem kui 300 peamiselt idaeurooplasest hooajatöölisel. Inspekteerimise kriteeriumid lepiti kokku ühistel koosolekutel, kus vaadati üle ka erinevate ametnike täpne roll, tööjaotus ja tegevused. Samuti tutvustati ametnikele inimkaubanduse olemust. Ida-Soome näitel otsustati, et politsei koordineerib ja juhib inspekteerimist ning teised kaasatud ametkonnad tegutsevad oma volituste piires. Ametnikega oli kaasas vene keele tõlk, samuti kasutati kaugtõlget telefoni teel. Politsei ja tööinspeksioon kasutasid valimisse sattunud töolistega vestlemiseks juba tõlgitud küsimustikke ning kontrollisid töölise isikutunnistust, elamisluuba ja viisat. Samal ajal kontrolliti ka vastavust tule- ja toiduohutuse nõuetele. YLE uudistes teatati, et ühisoperatsioon kinnitas kontrollimise vajalikkust, sest kõikides marjakasvatustes leiti puudusi tuleohutuses ning tööaja- ja tasuarvestuses (Husu 2019). Lisaks saadi küsitletud töolistelt kasulikku tagasisidet (Ibid.)

Üks võimalik moodus teha inimkaubanduse tõkestamisel tõhusat koostööd ja vahetada teavet on luua eri ametkondade ekspertidest koosnev üleriigiline võrgustik koos samalaadsete kohalike võrgustikega. Näiteks Belgias töötavad kohtusüsteemis, politseis ja prokuratuuris ning sotsiaalse ja töökaitseametites inimkaubanduse küsimustele spetsialiseerunud ametnikud. Inimkaubanduse ja tööalase ärakasutamise ennetamine on Belgias poliitiline prioriteet ja seetõttu on riik loonud ja rahastab alalisi spetsialiseerunud struktuure, et neid kuritegusid ennetada ja menetleda.

2019. aasta suvel valmis Eestis uus inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja teenusele suunamise juhised, mis aitab aru saada, kas tegu võib olla inimkaubanduse juhtumiga, ning annab ka suunised ametiasutustele, kuidas ja kellega infot vahetada, et tagada ohvri abi juurde jõudmine (Luht, 2019).

Inimkaubanduse tuvastamine

Tööalast ärakasutamist ja inimkaubandust ei ole lihtne tuvastada, sest ohvrid pigem pelgavad ametkondi, ja ärakasutamise tuvastamiseks on tavaliselt vaja sügavamalt mõista inimkaubanduse toimemehhanisme. Inimkaubanduse ohvrite tuvastamiseks leidub mitmesuguseid abistavaid kontrollnimekirju. Märkide äratundmiseks mõeldud loetelud on väga head ja igati kasutamist väärt. Selliste kontrollnimekirjade kitsaskohaks on aga see, et need ei võimalda hõlmata kõiki ärakasutamise, kuritarvitamise ja kontrollile allutamise vorme.

Olulised kontaktid ja veebilehed

Politsei 112

PPA infotelefon 612300

SKA inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõuandeliin 660 7320 (E–R kl 9–17),

ja selle veebileht www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/inimkaubanduse-ennetamise-nouandeliin

SKA ohvriabi kriisibitelefon 116006 (24/7)

SKA ohvriabi veebileht www.palunabi.ee

Kriminaalpoliitika portaali inimkaubanduse teemaline teemaleht www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/inimkaubandus

Tööinspeksioon 640 6000

E-post: ti@ti.ee

Kui ametnikud väljaspool politseid märkavad oma töö käigus midagi, mis äratub neis kahtluse, et tegu võib olla inimkaubandusega, tuleb kõigepealt politseiga ühendust võtta. Eestis töötab SKA inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõuandeliin 6607 320 (E–R kl 9–17). Hilisõhtul ja öösel tekkinud hädaolukorras on enamikes riikides ainus ametlik abi saamise võimalus hädaabinumber 112 või ööpäevaringselt töötav ohvriabi kriisitelefon 116007. 1. kontrollnimekirjas on täpsemalt kirjeldatud, mida ette võtta, kui näiteks tööinspektor märkab juhtumit,

mis võib olla seotud inimkaubandusega. Oluline on see, et politseil oleks aega ja võimalusi uurimistaktikat kasutada (teatud juhtudel varjatult), ilma et töödandja teaks, et teda süüteoos kahtlustatakse. Suurema riskiga kohtades, eriti kui on tegemist võõrtöölistega, tuleb kindlasti kõik tähelepanekud ja ebaseaduslik teguviis dokumenteerida ja sellest politseile teatada. Nii saab politsei olukorra tõsidust paremini hinnata.

Mõne osapoole halvasti ajastatud tegevus võib halvemal juhul tähendada ohvri jaoks ähvarduste elluviimist ja nii muutub tema vabastamine kurjategija kontrolli alt täiesti võimatuks.

Soomes on tööinspektoritele ning sotsiaal- ja meditsiinitöötajatele antud konkreetsed suunised, mida teha, kui puututakse kokku inimkaubanduse ohvriga (Sotsiaal- ja tervishoiuministeerium 2015; 2019). Siiski ei tohi kõik teised ametkonnad unustada, et kriminaaluurimist viib läbi ainult politsei. Ohvrid ja muidugi ka kurjategijad ei pruugi tõmmata selget piiri selle vahele, kas suhtlevad politsei- või mõne muu ametnikuga. See võib ohtu seada kriminaaluurimise, aga ka ohvri ja ametnike turvalisuse.

Kui Eesti tööinspektoril tekib kahtlus, et töötaja on langenud pettuse või inimkaubanduse ohvriks ehk on kuriteotunnuste esinemise kahtlus, koostab ta vastavasisulise kuriteoteate ja edastab selle PPA-le. Lisaks tööinspektor annab ohvrile teada võimalusest pöörduda SKA inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõuandeliini 6607 320 teenuse (tööpäevadel) ja/või ohvriabi kriisitelefoni 116 006 (ööpäevaringne) või tema lepingupartnerite poole, kes on spetsialiseerunud inimkaubanduse ohvritele abi osutamisele. (Luht, 2019).

Ohvriabi seaduse kohaselt pakutakse inimkaubanduse ohvritele ja eeldatavatele ohvritele SKA kaudu nõustamist, abi suhtlemisel riigi- ja omavalitsusasutustega ning juriidiliste isikutega, turvalist majutust, toidlustust, tervishoiuteenuseid, materiaalselt abi, psühholoogilist abi, tõlke-teenust ohvriabiteenuse saamiseks ning vajaduse korral ka juriidilist

nõustamist, sh ohvri esindamist kohtueelses menetluses, kohtu- ja haldusasutustes, uurimisasutustes, kohtutäiturite ja kolmandate isikute ees; tugiisikuteenust ja sotsiaalnõustamist. Inimesed, kes ohvriabi seaduse alusel inimkaubanduse ohvri või eeldatava inimkaubanduse ohvri määratluse alla ei kuulu, kuid kel esinevad siiski inimkaubanduse ohvri tunnused, saavad samuti SKA kaudu abi. SKA pakub tööpäevadel inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõuandeliinil 660 7320 teenust (sh vajadusel silmast-silma nõustamist) kõigile, kel on nt tööalase või seksuaalse ärakasutamise tunnused. Nõuandeliinile saab pöörduda otse ja anonüümselt; saavad pöörduda ka inimese lähedased või ametnikud, kel on kahtlus, et tegu võib olla inimkaubandusega. (Leps jt, 2019).

Kuigi menetlustoimingud viib läbi politsei, on äärmiselt tähtis, et erinevad ametkonnad teeksid lisaks infovahetusele koostööd ka menetluse ajal. Näiteks võib politsei ohvriga ühendust võtta terviseameti või tööinspektsiooni kontrolli tõttu. Kui kohtumise käigus on tuvastatud ohvriga loodud usalduslik suhe, siis ei tohi seda kontakti kaotada. Väga tõenäoliselt ei usalda ohver politseid, ohvri usalduse võitnud ametnik aga saab väga palju ära teha, et ohver hakkaks ka politseid usaldama. Lisaks usalduse pälvimisele peaks juhtumiga seotud ametnikud suutma luua ka toimiva kontakti uurimises osalevate ametkondade vahel. On oluline vältida inimese suunamist ühe ametniku juurest teise juurde, sest see võib põhjustada kannatanu taasohvristamist.

Inimkaubanduse uurimisel on palju võtmeisikuga seotud riske. Võtmeisikuga seotud risk tekib, kui juhtumiga tegelevad ametnikud teavet teistega ei jaga. Isegi kogu riigi peale on ainult käputäis inimesi, kellel on inimkaubanduse valdkonnas põhjalikud teadmised ja oskused. Halvimal juhul tähendab see, et kiiret sekkumist vajavate olukordade lahendamiseks puudub varuvariant – kui võtmeisikut tööl ei ole, ei ole kedagi, kes tema kohustused üle võtaks.

Olenemata sellest, milline osapool inimkaubanduse juhtumi tuvastab, saab kriitilises olukorras esmased hädavajalikud meetmed rakendada riiklik inimkaubanduse ohvritega tegelev teenuseosutaja. Politseile tuleb asjast teada anda nii kiiresti kui võimalik, kuid ei saa unustada, et inimkaubanduse ohvrile tuleb tagada tingimusteta abi, ilma et sellega kaasneks kohustus järelemõtlemisaja jooksul võimudega koostööd teha. Täpsemalt on sellest juttu järgmises tekstikastis.

Elamisload inimkaubanduse ohvritele

Inimkaubanduse ohvritele antakse järelemõtlemisaeg, mis võimaldab tal toibuda ja otsustada, kas teha asutustega koostööd (Nõukogu direktiiv 2004/81/EÜ). ELi inimkaubanduse tõkestamise direktiivi kohaselt tuleb inimesele, kelle puhul on alust arvata, et ta on inimkaubanduse ohver, pakkuda tingimusteta abi vähemalt järelemõtlemisaja kestel. Järelemõtlemisaja pikkus on kindlaks määratud riigi õigusaktidega. Lisaks saab kolmanda riigi kodanikule, kes on inimkaubanduse ohver, anda ajutise elamisloa, kui täidetud on järgmised kolm tingimust: 1. ohvri kohalviibimine võib uurimisele kaasa aidata, 2. ohver teeb ametkondadega koostööd ja 3. ohvril ei ole enam sidemeid kahtlustatava(te) kurjategija(te)ga.

Tähtajalise elamisloa võimaldamise küsimus on Eestis siseriiklikult reguleeritud VMS §5-des 203–210, milles nimetatakse seda elamisluba tähtajaliseks elamisloaks kaaluka avaliku huvi korral ja mida antakse alustatud kriminaalmenetluse raames välismaalasele kuriteo asjaolude selgitamisele kaasaaitamisel siis, kui ta on kannatanu või tunnista- ja kriminaalmenetluses, mille esemeks on inimkaubandusega seotud kuritegu.

Inimkaubanduse ohvritele antakse järelemõtlemisaeg prokuratuuri otsusega 30–60 päeva alates sellise elamisloa väljastamise võimaluste selgitamisest. Kui isik ei soovi pärast järelemõtlemisaega prokuratuuriga koostööd teha, tehakse talle lahkumisettekirjutus Eestist lahkumiseks. Juhul kui kõik tingimused on täidetud, väljastatakse isikule elamisluba prokuratuuri taotlusel VMS § 208 alusel kuni 1 aastaks ja seda võib asjaolude säilimisel kuni 1 aasta kaupa pikendada.

Inimkaubandusse sekkumine

Kuivõrd inimkaubandus on vabadusevastane kuritegu, siis kasutab kurjategija ohvri tahte murdmiseks alati suuremal või vähemal määral sundi. Tavapärasel politseitöös laekub politseile avaldus või kuriteoteade ja asjaga tegeletakse vastavalt edasi. Inimkaubanduse vastu võitlemise, selle avastamise ja uurimise juures võib aga tavapärase lähenemise suuresti kõrvale jätta. Politsei tegutsemine ei tohi ohvri ohtu seada või siis panna kurjategija ohvrit varjama või mujale viima, mis teeb ohvriga kontakti saamise ja tema leidmise võimude jaoks raskeks.

Uurimise abimaterjalid kirjeldatakse tõhusaid viise, kuidas ohvriga kontakti saavutada, jätta kurjategija ilma kontrollist ohvri üle ja julgustada ohvrit oma lugu ära rääkima, nii et ohver saaks abi ja kurjategija võetakse vastutusele. Järgmine näide kirjeldabki ohvri tuvastamist välise ajendi alusel ja olukorra edasist arenemist.

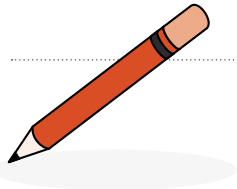

Näide: ajend ja tuvastamine

Soomes sai politseijaoskond vihje kahtlusest, et kohalik restoran kasutab töölisi ära. Sama restorani olid varemgi inspekteerinud nii politsei, tööinspeksioon kui ka migratsiooniamet. Iga kord leiti, et asjad, näiteks tööajagraafikud ja tööload, on ideaalses korras. Kontrollimise käigus oli püütud ka töolistega rääkida, kuid midagi kahtlast ei leitud. Vestlemist raskendas küll keelebarjäär, kuid töolistega suhtlemiseks oli kasutatud telefonitõlgi abi. Inspekteerimise ajal olid töolistel olemas nii mobiiltelefonid kui ka passid.

Sellele vaatamata leiti, et vihje on tulnud usaldusväärsest allikalt. Nii tegi politsei infosüsteemi päringu, millest jäigi silma kahtlasi detaile: näiteks oli kõigi restorani töötajate elukoht registreeritud ühel ja samal aadressil. Jõuti järeldusele, et võimalike inimkaubanduse ohvritega on alust vestelda ja olukorda lähemalt uurida.

Handwriting practice lines consisting of 20 horizontal dotted lines.

Uurimissuuna täpsustamine ja tõendite kogumine

Kui tekib inimkaubanduse kahtlus, siis tuleb hoolikalt kaaluda nii eeluurimises kasutatavat lähenemist kui ka taktikat. Tuleb silmas pidada, et inimkaubanduse juhtumite uurimisel on oma spetsiifika. Inimkaubanduse juhtumite korral ei ole politseile alati teada kõik teo toimepanemisega seotud isikud, isegi kui osa neist on juba vahi alla võetud, või isegi kui nende kohta on andmeid, võivad nad veel leidmata olla. Siingi on ohver juhtumi jaoks ülioluline – kui kurjategijal on võimalus ohvrile survet avaldada, võib viimane oma ütlusi muuta või sattuda väga tõsisesse ohtu.

Teatud tüüpi eeluurimises saab uurimisasutus rakendada ka jälitustoimingud. Jälitustoiming on isikuandmete töötlemine seaduses sätestatud ülesande täitmiseks eesmärgiga varjata andmete töötlemise fakti ja sisu andmesubjekti eest.

Jälitustoiming on KrMS sätestatud alustel lubatud, kui andmete kogumine muude toimingutega või tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve (nn Ultima Ratio printsiip).

Olenevalt riigi õigusruumist võib selleks olla sidevahendite pealtkuulamine ja jälgimine, laiendatud jälgimine, teabe varjatud kogumine, tehniline jälgimine (nt videosalvestised) ja muud meetmed. Sidevahendite pealtkuulamine võib inimkaubanduse toimumise kahtluse korral vägagi kasulikuks osutada. UNODC (2017) raportis inimkaubanduse juhtumite tõendamismeetodite kohta tuuakse välja, et uurimises kasutatav eritaktika, st salaoperatsioonid, kuriteo matkimine, telefoni pealtkuulamine ja muu jälitustegevus võib inimkaubanduse korral olla kasulik tunnistuste saamiseks ning dokumentaalse või esemelise teabe kogumiseks.

Lisaks märgitakse IOMi uurija käsiraamatus (2018), et erinevatest allikatest teabe kogumine on inimkaubanduse juhtumite uurimisel edu võti. Luureteabe saab liigitada avalikust, kinnisest ja salastatud allikast saadud luureandmeteks.

- OSINT (open-source-intelligence) meetodil avalikust ruumist leitavateks andmeteks on teave, mis on saadaval kas avalikult või õiguskaitseasutuse siseselt, nt sotsiaalmeedia, ajalehekuulutused, andmebaasid, aga ka politseiraportid, tunnistajate ütlused ja ülekuulamiste protokollid.
- Kinnisest allikast kogutud teave on kogutud kindlal eesmärgil, see ei ole kõigile kättesaadav ja selle levitamisele kehtivad piirangud.
- Lahtisalastatud teave on saadud varjatud meetoditega, nt politseiagentidelt ja telefoni pealtkuulamisest, kust on salastatus eemaldatud ja teavet on lisatud vajalikus ulatuses kriminaalasja (Ibid., 58).

Pealtkuulamise plussid

Telefoni pealtkuulamist varemgi kasutanud prokurörid töid ÜRO uimastite ja kuritegevuse vastu võitlemise büroole (UNODC) selle meetodi plussidena välja järgmist:

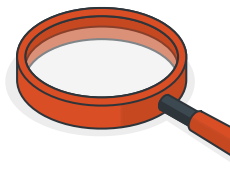
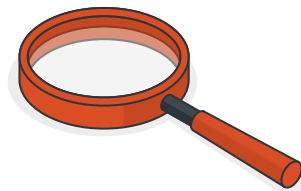
- see võib aidata paljastada kurjategijate ahela ja rollijaotuse
- telefonivestlustes võib ilmneda täiendavaid tõendeid, nt alandav kõnepruuk, brutaalsus ja kuriteo rahvusvaheline mõõde
- kurjategija võib teo üles tunnistada
- ohvri ütlused võivad saada kinnitust
- võivad ilmneda tõendid, mis kostja väited ümber lükkavad
- see võib aidata tõestada kuritegelikku tahtlust (UNODC 2017, 49–51).

UNDOC (2017, 49) raportis täheldatakse, et lisaks ohvri ütlustele on süüdimõistmiseni jõudmiseks oluline ka materiaalne või esemeline tõendusmaterjal, milleks võivad olla:

- fotod (nt ohvri väljanägemisest, kostjat/kannatanut puudutavast olukorrast või kannatanu elu- või töötingimustest)
- videosalvestised
- sõrmejäljed, bioloogiline materjal, kiud
- märgistatud rahatähed
- suur summa raha, mille päritolu ei osata selgitada
- IKT-seadmed, nt arvuti ja mobiiltelefon
- käitumine tunnistuste andmisel (nt nutmine, peataolek, tundetuse, puiklemine) (Ibid.; IOM 2018, 60)

Oluline on märkida, et väljatoodud tõendite loetelu ei ole ammendav ning ühelgi tõendil ei ole ettemääratud jõudu.

Samuti tuleb koguda teiseseid ehk dokumentaalseid tõendeid. IOM (2018, 59) on avaldanud põhjaliku loetelu dokumentaalsetest tõenditest, mida inimkaubanduse juhtude menetlemiseks saab koguda.

Töölase ärakasutamise juhtumite jaoks võivad olulised dokumentaalsed tõendid olla:

- ohvri / kaebuse esitaja, vahistamise läbi viinud politseiametnike, pereliikmete, sõprade ja teiste olukorrast teadlike isikute vande all antud ütlused ja/või seletused
- avärbamist puudutav materjal, nt töökuulutuse koopia, tööle asumise avaldus, lepingud jne
- dokumendid, mis tõendavad, et ohver inimkaubitsejatele maksis, nt käsitsi kirjutatud ülevaade tehtud maksetest, raha ülekandmise kviitungid jmt
- finantstehingute dokumendid
- isikutunnistused ja reisimist tõendavad dokumendid, nt piletid
- passide ja viisade väljaandmisega seotud dokumendid, sh töölepingud välismaal töötamiseks ja tööload
- ettevõtte igapäevase juhtimise dokumendid, nt tööajaarvestus ja vahetuste nimekirjad
- raamatupidamise ja äritegevuse dokumendid ja muud dokumendid töötamise, värbamise, äritegevuse jmt kohta
- dokumendid, mis on seotud ettevõtte renditud või liisitud ruumidega või äritegevusega ja muud viited aadressidele ja asukohtadele
- sõnumid mobiiltelefonis
- tervise- ja psüühilise seisundi kontrolli ja hambaraviga seonduvate läbivaatuste kokkuvõtted (IOM 2008, 59).

Tõhusa kriminaalmenetluse käigus kasutatakse inimkaubanduse kuriteo kolme elemendi – tegu, vahendid ja motiiv – tõendamiseks nii ohvri ütlusi kui ka eri allikatest kogutud dokumentaalseid ja esemelisi tõendeid. Töölase ärakasutamise ja inimkaubanduse juhtumite menetlemisel saavad siiski sageli määravaks ohvri(te) ütlused. Eesmärk on toetada kannatanu ütlusi võimalikult palju dokumentaalsete ja muude tõenditega, kuid siiski tuleb sageli tõdeda, et ilma ohvri loota ei ole menetluseks piisavat alust või vähemalt mitte tõendeid inimkaubanduse kohta.

Kui ei koguta piisavalt tõendeid, siis ei saa ka sekkuda, ja ohvri abistamine on veelgi keerulisem, eriti juhul, kui kriminaalmenetlus tuleb sootuks lõpetada. Kui politsei ohvrit küsitleb, võib kurjategija järeldada, et ohver on politseile midagi rääkinud. Isegi kui ohver tegelikult midagi avaldanud ei ole, võib tema jaoks kaasneda reaalne oht või sund juba ainuüksi seetõttu, et politsei tundis tema vastu huvi. Ohvri võib inimkaubanduse ohvritele mõeldud teenusele suunata ka üksnes kuriteokahtluse korral, kuid uurimisega edasiliikumiseks ja kohtusse jõudmiseks on prokuratuuril süüdistuse esitamiseks vaja piisavalt asitõendeid. Keskkel kohal on siin ohvri lugu.

Eespool kirjeldatud juhtumi puhul oli töölistele tekitatud mulje, et tööandja on Soome politsei nõ ära ostnud. Oli ka alust oletada, et ohvreid on rohkem kui ainult see tööline, kellega vesteldi. Tavapärane sekumine oleks ohvri ülemäärasesse ohtu seadnud ja kurjategijate süüdimõistmise küsimärgi alla pannud. Tavapärane sekumine oleks olnud näiteks see, et kurjategija peetakse kinni, kui ta ohvreid tööle sõidutab, ja kõik kuulatakse kohe üle. See oleks tähendanud, et ohvritele tutvustatakse nende õigusi ja kohustusi. Kriminaaluurimise seisukohalt oleks see aga väga halb lähtekoht. Varasem praktika on näidanud, et ohvrid on enamasti madalama haridustasemega ning politsei ja ka teiste ametnike osas pigem negatiivselt meelestatud. Seega oleks näiteks ohvritele Soome õigussüsteemi aluste või menetluse tutvustamine võinud kaasa tuua pigem menetluse aspektist kahjulikke tagajärgi. Näiteks selgitades ohvritele, et neil on kohustus rääkida tõtt ning, et valeütluste andmine on Soome karistusseaduse kohaselt karistatav vangistuse, oleks see võinud neid pigem ehmatada või usaldamatust tekitada.

Teisalt on inimkaubandus selline kuritegu, et kui politsei saab teavet vastavast kahtlusest, tuleb tegutseda nii ruttu kui vähegi võimalik. Eespool kirjeldatud juhtumi puhul otsustati teabe kogumist mõnda aega jätkata ja keskenduda sellele, kuidas ohvrid kurjategijate kontrolli alt vabastada. Teabe kogumine jätkus paralleelselt muu uurimisega ja peamiselt keskenduti eeldatavates inimkaubanduse ohvrites politsei vastu usalduse tekitamisele. Kokkuvõttes lõppes uurimine kurjategijate inimkaubanduses süüdimõistmisega ja neile määrati karistuseks 6 aasta ja 10 kuu pikkune vangistus. Hinnanguline kriminaaltulu selle juhtumi puhul oli 2,5 miljonit eurot.

Kinnipidamine ja küsitlemine

Kurjategijate kinnipidamist planeeritakse väga hoolikalt. Eespool kirjeldatud näites otsustati kinnipidamise kuupäev valida tuginedes eri allikatest kogutud teabele. Kurjategijad peeti kinni sel hetkel, kui nad töölisi restorani söidutasid. Asjale läheneti tavapärasest erinevalt, pidades silmas vahetut ohtu ohvritele ja seda, et ohvrid tõenäoliselt ei usalda ametivõime. Kinnipidamisel paigutati tööandjad ja töölised üksteisest eraldi. Tööandjad vahistati kahtlustatuna inimkaubanduse kuriteos. Ohvrite kohese küsitlemise asemel viidi nad politseijaoskonna koosolekuruumi, kus neid ootasid juhtivinspektor, vanemuurija, inimkaubanduse ohvrite tugiteenuse esindaja ja tõlgid. Tööliste selgitati, mis parajasti toimub, neid teavitati nende õigustest ja kuriteo ohvriks olemise staatusest ning seejärel küsitleti lühidalt iga ohvrit eraldi. Peale seda viidi ohvrid varjupaika, mille tagas inimkaubanduse ohvrite tugiteenuse pakkuja.

Põhjalik ohvrite küsitlemine toimus järgmisel päeval, pärast seda, kui ohvrid olid saanud puhata. Järgmisel päeval läbiviidud ülekuulamine oli korraldatud väga kaalutletult. Küsitlajad olid teadlikud ohvrite rahalisest seisundist, sealhulgas tõsiasjast, et osa sissetulekut oli tulnud tööandjale tagasi maksta. Neid tähelepanekuid tehti restorani jälgides. Varjatud jälgimise käigus kogutud teabest selgus muu hulgas, et ohvrid olid teinud üle 14-tunniseid tööpäevi.

Kirjeldatud juhtumi uurimisel ohvrid esialgu politseid ei usaldanud, kuid sobiva küsitlemistaktika ja põhjaliku eeltööga jõuti tasapisi selleni, et kõik ohvrid rääkisid oma loo. Tagantjärele võib kinnitada, et küsitlemise lükkamine kinnipidamisele järgnenud päevale oli kogu uurimise võti. See oli niivõrd kaalukas, kuna tänu ajalisele puhvrile suutsid ohvrid toimunu osas piisavalt informatsiooni saada, hakata toimuvat paremini mõistma ning ehk ka rahuneda esialgsest ehmatusest. Samuti oli väga tähtis iga ohvri puhul ütluste andmiseks põhjalikku eeltööd teha. Näiteks kui küsiti tööpäeva pikkuse kohta, siis vastas mõni ohver nii, nagu tööandja oli õpetanud. Ohvreid julgustati avameelsusele sellega, et politsei juba teadis fakte.

Intervjuudeks valmistumise olulisust on võimatu ülehinnata.

Ohvrid ei pruugi olla haritud ega mõista, mis täpselt toimub, ning seepärast ei oska nad olulisi üksikasju omal algatusel välja tuua. Tavapärasel küsitlemisel lähtutakse küsimuste sõnastamisel otseselt kuriteo tunnustest, kuid inimkaubanduses ei piisa sellest peaaegu mitte kunagi.

Näide:

Küsimus: Kas Te pidite XX heaks töötama?

Vastus: Jah.

Selline küsimus ei anna prokurörile kuigi head alust asjaga edasi liikumiseks. See on liiga piirav ega võimalda kirjeldada täielikku kontrolli, mis kurjategijal ohvri üle oli.

Kuna inimkaubandus on isikuvastane kuritegu, peaks küsitlemine keskendumas asjaolule, et kurjategija omas ohvri üle kontrolli ja, et sisuliselt ei olnud ohvri muid valikuid. Kui eeluurimise käigus jõutakse juba ohvri küsitlemiseni, on enamasti tõestatud, et ohver töötas pikki päevi ja, et töötasu ei vastanud tehtud töö mahule. Mõned ülekuulamiseks sobivad küsimused leiate 2. kontrollnimekirjast.

Suulise tõlkega seotud küsimused

Seaduse järgi on ülekuulataval õigus anda ütlusi emakeeles ja see kehtib kõigi uurimises osalejate kohta. Mõnikord tekib uurimise käigus raskusi tõlkega. Ametkondlikus mõttes on tõlk alati kolmas osapool ja seega saab vestluse käigus kõneldu, mis on mõnikord äärmiselt delikaatse sisuga, teatavaks ametkonnavälisele kolmandale isikule. Siiski on tõlgi abi kasutamine möödapääsmatu ja seaduse kohaselt tuleb kriminaaluurimist läbiviival asutusel tõlge tagada.

Suuremad murekohad tõlgi abi kasutamisel on tõlgi kättesaadavus, tõlke kvaliteet ja usaldusvärsus. Praktilisi raskusi võib tekitada ka nõue, et politsei tohib kasutada ainult selliseid tõlke, kes on läbinud julgeolekukontrolli ja töötavad hanke raames valitud koostööpartneri juures. Võib tekkida vajadus selliste keelte ja murrete järele, mille tõlki sihtriigis ei leidu ja see võib endast kujutada tõsist barjääri menetlusele. Tõlgi abi kasutamine on küll ülioluline, kuid halvimal juhul võib tema leidmiseks kuluda mitu päeva. Haruldase keele korral võib tõlgi leida ainult välismaalt ja sellises olukorras võib soovitada nutilahenduste kasutamist kaugtõlke pakkumiseks.

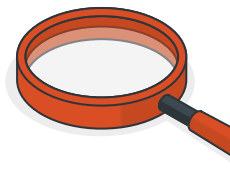
Inimkaubanduse juhtumite korral tuleb veenduda tõlgi usaldusvärsuses ja tõlke kvaliteedis. Siinjuures peab arvestama kuriteoliigi iseärasustega. Etnilised kogukonnad on suurlinnaski suhteliselt väikesed ja ühtehoidvad. Väikelinnas võib olla päris kindel, et sama etnilist päritolu inimesed on omavahel tuttavad. Enamasti on kriminaaluurimisse kaasatud tõlgid läbinud vähemalt tavapärase julgeolekukontrolli. Tõlgi usaldusvärsuse hindamiseks tuleks uurida ka tema pereliikmeid ja sõpru-tuttavaid ning välja selgitada, ega neil pole mingeid sidemeid kahtlusalustega. Lisaks tuleb tõlgiga alati sõlmida eraldi konfidentsiaalsusleping.

Kuriteo esmase avastamise järgus võib tõlki vaja olla väga kiiresti ja väljaspool tööaega. Kui politseiametnik peab helistama hanke teel valitud teenuseosutajale, siis ei tea ta ette, kes on see tõlk, kes lühikese etteatamisajaga tööle saadetakse. Kui kahtlustatavad on kinni peetud ja

kriitiline faas läbi, saab ülekuulamise ja muud kohtumised kokku leppida juba paindlikumalt ja vaba tõlgi leidmine ei ole nii enam nii keeruline.

Tõlke kvaliteet on menetluses äärmiselt oluline. Kui kohtus avaneb võimalus tõlgi kutseoskusi või tõlke kvaliteeti küsimärgi alla seada, võib see kogu protsessis määravaks osutuda. Ideaalis peaks inimkaubanduse juhtumisse kaasatud tõlk olema sünnijärgne sihtriigi kodanik ning piisavalt pädev töötama keelega, mida ülekuulatav kõneleb. Sel juhul ei ole tõlk temaga sama etnilist päritolu ega sama kogukonna liige.

Kokkuvõttes tuleks tõlk valida vastavalt konkreetsele uurimisele, nii et tema isikuomadused ja taust oleksid juhtumi jaoks sobivad. Näiteks naisel, kes on raske väärkohtlemise ohver, võib olla kergem rääkida, kui tõlk on samuti naine. Tõlke kvaliteeti, tõlgi kättesaadavust ja usaldusväärsust tuleb hinnata juhtumipõhiselt ja järjepidevalt kogu uurimise käigus.

Ohvrite kaitsmine

Esmased meetmed

Selles peatükis tuleb juttu praktilistest sammudest ohvri kaitsmiseks ning asutustevahelisest teabevahetusest ja koostööst. Ohvri kaitsmist tuleb väga täpselt planeerida juba enne kuriteosse sekkumist. Ohvri kaitsmise eest vastutab politsei, kuid seda tuleb teha tihedas koostöös inimkaubanduse ohvrite riikliku tugiteenuse osutajaga. Kui inimkaubanduse kahtlus on tuvastatud, tuleb viivitamata ühendust võtta inimkaubanduse uurimise üksusega.

Kõigis jaoskondades peaks olema teada, milline üksus ja ametnik inimkaubanduse uurimise ja esmase reageerimise eest vastutab.

Inimkaubanduse ohvri tuvastamisel, olenemata päevast ja kellaajast, on politsei esimene ülesanne tagada ohvri turvalisus. Alates hetkest, kui ohver on tuvastatud ja politsei hoole all, vastutab ohvri eest politsei. Kui ohver on tuvastatud ning tema (ja vajadusel tema pere) elu ja tervise kaitseks on kasutusele võetud esmased meetmed, tuleb (ohvri nõusolekul) ühendust võtta inimkaubanduse ohvrite riikliku tugiteenuse pakkujaga.

Politsei peab tagama ohvri vahetu turvalisuse, tagades talle turvalise majutuse või varjupaiga. Kui ohver tuleb näiteks ise politseijaoskonda abi küsima, ei tohi lubada tal koju minna, ilma et politsei teda saadaks. Kui ohver kriitilise juhtumiga politseisse pöördub, tuleb välja selgitada, kas ohvrit jälitati.

Kriitilise juhtumi korral tuleb kohe menetluse alguses välja selgitada, kas samas asjas on veel ohvreid, kus ja millises seisundis nad on, ja lisaks ka kurjategija(te) identiteet ja asukoht. Kuna kõnealune tegu on raske isikuvastane kuritegu, on politseil eespool kirjeldatud asjaolude korral kohustus sekkuda. Täpne sekkumise skeem on iga kord erinev olenevalt

konkreetsed juhtumid eripärastest ning skeemi peab koostama politseiametnik, kes teemat piisavalt hästi valdab. Universaalset sekkumise mudelit on peaaegu võimatu koostada.

Kui ongi teavet ohvri ja tema pere kohta, siis on see sageli killustunud erinevate osapoolte vahel: politsei, kes viib läbi uurimist; inimkaubanduse ohvrite riikliku tugiteenuse pakkuja, lastekaitse ja võib-olla ka kolmanda sektori organisatsioonid. Ohvri asukoha teave on salastatud, eesmärgiga varjata seda kurjategija(te) eest. Nii suureneb aga paraku oht, et kõigil ohvriga töötavatel osapooltel ei ole kogu teabele juurdepääsu, näiteks juhul, kui teavet on tarvis öösel või nädalavahetusel. Et toimingud ei pruugi olla piisavalt koordineeritud, koondub vajalik info sageli erinevate asutuste üksikute ametnike kätte ja tekibki võtmeisikuga seotud risk. Kontaktandmed ei tohi jääda ühe ametniku postkasti toppama ega sootuks kättesaamatuks, kui see ametnik juhtub näiteks puhkusel olema.

Kõik asjaomased ametnikud peavad alati isiklikult tagama selle, et ohvrit puudutav teave jõuaks nendeni, kelleni vaja.

On vägagi mõeldav, et ohver avastatakse ööl vastu pühapäeva – millised on siis reaalsed võimalused tegevuse käivitamiseks? Kui õiged inimesed on kättesaadavad, siis toimib see protsess küllaltki hästi, aga puhkepäeva öösel ei pruugi see sugugi nii olla. Öösel hargnema hakkava juhtumid juures on üle eesti (igas prefektuuris erinevad) ööpäevaringselt toimivad valvenumbrid (vastav Põhja prefektuuri number on 53080194) ja valvameetnikud. Samuti toimib ööpäevaringselt SKA ohvriabi kriisiabitelefoni 116006. Väikeses kogukonnas tekib enamasti keeruline olukord, kui ajend tekib öösel, näiteks kui ohver pöördub abi saamiseks patrullpolitseiniku poole. Politseiametnikud ei ole üldiselt öösiti tööl, ehkki tööaeg ja valves olemise korraldus võib jaoskondades erineda. Probleem on selles, et järelevalve- ja operatiivtööl olevatel politseiuurijatel ei pruugi olla teadmisi inimkaubanduse või tööalase ärakasutamise kui ühe inimkaubanduse vormi ega selle kohta, millised peaksid olema esimesed sammud, kui taoline juhtum ootamatult avastatakse.

Tavaliselt on suuremates jaoskondades valves politseiametnikud, kes suudavad tegeleda esmaste sammude planeerimisega ja elluviimisega, kuid väikeses jaoskonnas ei pruugi sellist personali olla. Väiksemad politseijaoskonnad asuvad, nagu nimigi ütleb, väikelinnades. On ette tulnud, et teatav elanikkonnarühm hoiab väikelinna politseijaoskonnal silma peal

ja on täpselt teada, kes nende kogukonnast on politseis käinud. Pärast politseis käimist on nad pidanud jälgijatele aru andma, miks neil politseisse asja oli.

Lisameetmed

Kui esmased vahetud meetmed on kasutusele võetud ja ohver on (tema nõusolekul) suunatud inimkaubanduse ohvrite riikliku tugiteenuse pakkuja juurde, peab erinevate ametkondade ja osapoolte vahel jätkuma sujuv koostöö. Ohvrit tuleb juhendada, kuidas ta peaks oma elukoha kandis ringi liikuma, ja paluda, et ta teeks ümbruse kohta tähelepanekuid. Ohvril ei ole lubatud olla aktiivne sotsiaalmeedias või lähedases kontaktis varasemate tuttavatega, juhul kui on väikseimgi võimalus, et tema asukoht seeläbi teatavaks saab.

Riiklikku tugiteenust pakutakse inimkaubanduse ohvrile ainult tema nõusolekul. Kui ohver selleks nõusolekut ei anna, võib ta sellegipoolest kasutada teiste MTÜde teenuseid.

Ohver kuulatakse üle ja teda küsitletakse korduvalt. Seda, kas ohvrit on mõistlik küsitleda politseijaoskonnas või tuleks seda teha mõnes muus kohas, kus ohver end turvaliselt tunneb, tuleb otsustada juhtumipõhiselt. See kehtib lisaks politseile ka teiste osapoolte puhul. Kriminaalmenetlustest võib selle kohta tuua häid näiteid. Kaaluda tuleks ka vestlusest viideosalvestise tegemist. Ohvri turvalisuse tagamiseks peab politsei teadma ka seda, kui ohvriga kohtuvad mõne muu ametkonna esindajad.

ELi inimkaubanduse tõkestamise direktiivi (2011/36/EL) kohaselt tuleb inimkaubanduse ohvrile pakkuda õigusnõustamist ja juriidilist esindamist, sealhulgas hüvitise taotlemise korral. Õigusnõustaja valimisel tuleb olla hoolikas. Heast õigusnõustajast on lisaks ohvrile kasu ka kriminaalmenetlust läbiviival asutusel. Iseenesestmõistetavalt peab õigusnõustaja olema spetsialiseerunud inimkaubanduse juhtumitele või seda ala vähemalt tundma, sest kui nõustajat tuleb kogu protsessi vältel juhendada, siis vähendab see tõenäosust, et ohver saaks vajalikku tuge.

Koostöö prokuratuuriga

Politsei ja prokuratuuri vahelise koostöö volitused ja vorm on igas riigis erinev.

Koostöö prokuröriiga on oluline kogu kriminaaluurimise vältel, sest see aitab tagada, et tõendite kogumine vastaks prokuratuuri nõuetele ja viiks süüdistuse esitamiseni. See, kui tihedat koostööd politsei ja prokuratuur teevad, on riigiti erinev. Soomes peab politsei kriminaalmenetlust alustades koostöös prokuratuuriga otsustama, kuidas asja käsitleda ja millist kuriteokoosseisu kasutada. Kriminaaluurimise käigus võib kuriteo ümberklassifitseerida, kuid politsei ei saa juhtumi kohta töös hoida paralleelseid kuriteo liike ja mitut alternatiivi. Uurimisasutus ei saa jätta kõrvale võimalust, et asjaga tegelev prokurör ei ole varem inimkaubanduse juhtumiga kokku puutunud ja võib seejuures vajada uurimisasutuse tuge.

Soome prokuratuuri seisukohast peaks inimkaubanduse juhtumite uurimisele kehtima madal lävend. Süüdistuses võib prokuratuur osutada erinevatele kuriteo liikidele. Nii suureneb tõenäosus, et vähemalt ühes neist tegudest saavutatakse süüdimõistev otsus. Inimkaubanduse juhtumite korral lisab prokuratuur tavaliselt süüdistuse ulatuslikus tööalases diskrimineerimises, mis tähendab ühtlasi, et kohtus võivad tunnistusi anda ka tööinspektsiooni ametnikud. Prokurörid on seda väga oluliseks pidanud. Soomes ulatusliku tööalase diskrimineerimise asemel on lisasüüdistusena kasutatud ka väljapressimist või raskendatud asjaoludel väljapressimist ja mõnikord ka liigkasuvõtmist raskendatud asjaoludel. Mõnes riigis on vastavaid juhtumeid liigitatud ka kelmuseks.

ATM

JOHNNY
WEARLY

MIAMI THE

LETTER

LETTER

Finantsuurimine

Inimkaubandusega on tihedalt seotud varimajandus. Praktikas kaasneb tööalase ärakasutamise ja raamatupidamis- või finantsrikkumisi ja/ või maksupettusi. Selles peatükis lähenetakse inimkaubanduse juhtumite uurimisele teiste kuriteoliikide ja meetodite kaudu. Samuti tuleb jutuks see, kuidas inimkaubandust saab rahavoo kaudu mõjutada ja kuidas kurjategijad varasid suurendavad.

Finantskuritegu

Nagu öeldud, on inimkaubanduse avastamine äärmiselt keeruline. Paljudel juhtudel võib olla märke inimkaubandusest, kuid sekkumiseks on raske saada piisavalt teavet. Raamatupidamis- ja maksukuritegude avastamine on aga märksa lihtsam kui inimkaubanduse kindlaks tegemine. Ka nende kuritegude uurimisel saab kasutada erinevaid tavapäraseid ja varjatud teabekogumise taktikaid ning sunnimeetmeid.

Tööalase ärakasutamise eesmärgil toimuv inimkaubandus on sageli seotud varimajanduse ja finantskuritegudega.

Uurimine erineb üsna oluliselt tavapärasest uurija tööst ja eeldab valdkonnale spetsialiseerumist. Kui inimkaubanduse juhtumit uuritakse väljaspool finantskuritegude üksust, siis tuleks seda uurimismeeskonna kokkupanekul kindlasti arvestada.

Mitmes ELi liikmesriigis on avastatud, et kurjategijad rakendavad õiguspäraseid ettevõtlusmudeleid, nt allhanget ja lähetatud töötajaid, ning kasutavad tegevuse tegeliku sisu võimude eest varjamiseks varifirmasid (Jokinen & Ollus 2019). Ukrainast lähetatud ehitustöölise ärakasutamise juhtumeid on paljastatud paljudes Euroopa maades, sealhulgas ka Soomes, Lätis ja Eestis. Nende kuritegude uurimine on keeruline; ohvritega on vaja ühendust saada, et hankida lisateavet nende olukorra kohta. Nii mõnelgi juhul on töölisi ähvardatud, nad teevad väga pikki

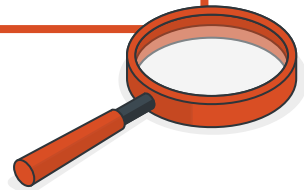
tööpäevi ja neid valvatakse tööl väga tähelepanelikult. Juhtumite uurimise teeb sageli veelgi keerukamaks see, et töölised on värvatud üsnagi segaste äristruktuuride kaudu.

Järgnevas kastikeses kirjeldatakse ühte Bulgaaria tööinspeksiooni avastatud ärakasutamise skeemi, mis on levinud eeskätt ehitus- ja transpordisektoris. Juhtumid tulid päevavalgele ainult seetõttu, et ohvrid esitasid pärast kodumaale naasmist Bulgaaria tööinspeksioonile kaebuse saamata jäänud palga ja halbade töötingimuste kohta.

Bulgaarias tuvastatud töölase ärakasutamise skeem

Belgias elav Belgia kodanik asutas Belgias ettevõtte, et pakkuda allhanget ehitus- ja transpordifirmadele Lääne-Euroopas. See volikirja alusel registreeritud ettevõtte registreeris omakorda Bulgaarias juriidilise isiku, mis jäi tema kontrolli alla. Avastamise, inspekteerimise ja uurimise alla sattumise vältimiseks kasutati vahefirmasid. Seda võimaldas kohalik õigus ja raamatupidamisfirmad, kes osutasid Belgiast antud volikirja alusel tegutsenud ettevõtetele registreerimis- ja de facto juhtimisteenust. Bulgaarias registreeritud ettevõtted värbasid töölisi ja lähetasid nad Belgiasse. Kui tekkis oht, et tööinspeksioon tuleb kontrollima, siis ettevõtte likvideeriti ja kogu tegevus koos töötajatega viidi üle mõne teise äriühingu alla (mida juhtis kas sama füüsiline isik või mõni teine Belgia kodanik).

Teine ilmsiks tulnud võte tööinspektorite töö takistamiseks oli õigusliku esindaja kasutamine Bulgaarias tegutsevates kontrollitud vaheettevõtetes. Niisugune skeem takistas võime kuriteos kahtlustatud ettevõtete tegelikke kasusaajaid hõlpsamini tuvastamast.

Rahavood

Inimkaubanduse uurimisel peaks nii kahtlustatavate kui ka kannatanute raha liikumise uurimine olema üks kõige esimesi asju. Paljudel juhtudel on selgunud, et töölised olid sunnitud osa oma palgast tööandjale „katuserahaks“ maksuma. Soomes on olnud mitu juhtumit, kus uurimisel selgus, et tööajaarvestus on võltsitud ja iga töölise kohta on sisestatud fiktiivseid töötunde. Nende andmete alusel arvestatakse töötasu, mis kantakse üle töölise pangakontole. Tegelikult peavad töölised varem kokku lepitud summa oma palgast tööandjale sularahas tagasi maksuma.

Näiteks võib tööandja sellise skeemiga maksta töölisele kuupalka 500 eurot, kuigi sektori miinimumpalgana/kollektiivlepinguga on ette nähtud oluliselt kõrgem tasu. Tööajaarvestuse kohaselt saab tööline näiteks pärast maksude mahaarvamist 1 273 eurot netopalka. Töötajalt aga nõutakse, et see osa palgast, mis ületab 500 eurot kuus, tuleb mõne nädala jooksul pärast palgapäeva tööandjale tagasi maksta. Nii maksabki tööline mitme osamaksena kokku 773 eurot tööandjale tagasi ja talle endale jääb alles 500 eurot, nagu oli tööandjaga kokku lepitud.

Soome restorani juhtumi puhul, millest eespool juttu oli, paistis ettevõtte pangakontodel ja raamatupidamises kõik kõige paremas korras ja õiguspärane olevat. Tegelikult aga olid töölised suure osa palgast tööandjale „katuserahana“ tagasi maksnud, rääkimata tõsiasi, et raamatupidamises kajastatud kõrgemad palgad tähendasid firma jaoks suuremat kulu ja seega madalamaid makse. „Katuseraha“ maksmist on tööliste pangakontodelt lihtne tuvastada, kui ainult osata otsida. Tööandjad omakorda olid enda pangakontodele teinud sularaha sissemakseid, millele ei leidunud ainsatki loogilist selgitust. Soomes on olnud juhtumeid, kus ohvrid isegi ei tea, et nende nimel on avatud pangakonto – kurjategijal oli kontroll kogu tööliste raha üle ja töölised said osa palka sularahas, samas kui teine osa kas jäi kurjategijale või kulutas ta selle ära.

Rahapesu

Inimkaubanduse ja rahapesu seoste kohta on raporteid esitanud näiteks rahapesuvastane töögrupp (FATF – APG 2018) ja Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (OSCE 2014). Mida rohkem kurjategijate ja ohvrite tehinguid toimub ametlike pangakanalite ja riiklike süsteemide kaudu, seda paremad võimalused on ametkondadel ja teistel osapooltel inimkaubandusega seotud rahapesu tuvastada.

Laiem kontekst võib aidata tõendite leidmisel: passiandmed, eluase, lepingud erinevate teenusepakkujatega (või nende puudumine) koos finantsandmetega aitavad maalida pildi rahapesija, kurjategija ja ohvri sissetulekust ning tehtud kulutustest. Kuivõrd ohver on kurjategija kontrolli all, siis tuleb uurimist läbi viies meeles pidada, et kurjategija võib kasutada ohvri pangakontot enda kriminaaltulu varjamiseks või investeerimiseks.

Varasemast on näiteid, kus kurjategija kandis ohvri kontole ja kontolt üle suuri summasid või kasutas ohvri kontot suure summa raha hoidmiseks. Kui raha oli ohvri kontole kantud, siis sai seda liigutada edasi välismaale või investeerida vara soetamiseks. Niisiis kasutati ohvreid variisikuna, samas kui ohver ei pruukinud sellest ise üldse teadlik olla. Mõne uurimise käigus on ilmnunud ka seda, et kurjategija annab ohvrile väga suure summa sularaha ohvri päritoluriiki viimiseks. Ka ohvrite pereliikmeid on kasutatud raha välismaale viimiseks või pangaülekande tegemiseks kurjategija ja tema pereliikmete kontolt mõnele teisele kontole.

On äärmiselt oluline kohe inimkaubanduse kriminaaluurimise alguses välja selgitada nii kahtlustatavate kui ka kannatanute finantstehingud ja varad. Seeläbi võib leida täiendavaid tõendeid inimkaubandusse sekkumiseks.

Inimkaubandusele viitavad märgid finantstehingutes

FATF on tuvastanud erinevaid märke, mis aitavad finants- ja kriminaaluurimisi läbiviivatel asutustel jälgida ja tuvastada kahtlasi toiminguid pangakontol. Inimkaubandusega seonduva rahapesu tunnusteks on muuhulgas see, kui mitme töölise palk kantakse ühele ja samale pangakontole või kui kohe pärast töötasu ülekandmist võetakse sularaha välja või kantakse raha üle teisele kontole. Ka see, kui ühe ettevõtte võõrtööliste pangakaarte kasutakse üksteise järel samast sularahaautomaadist raha väljavõtmiseks, võib viidata asjaolule, et tööliste pangakaardid on kellegi teise käes. Kurjategijad panevad inimkaubanduse ohvrid sageli elama samasse ühiskorterisse ja nii on ohvrite pangaandmetes märgitud üks ja sama aadress. Nii võib ühes korteris elada kahtlustäratavalt palju inimesi. Kõigi kontoomanike andmetes võib olla märgitud sama telefoninumber või meiliaadress. Sageli on kontoomanikud samast riigist ning neil kõigil võib olla samas linnas ja samal ajal välja antud ajutine pass. Tavaliselt ei ole inimkaubanduse ohvri pangakontolt tehtud makseid eluaseme või söögi ega muude igapäevaste kulude eest. Kui isik teeb ülekande pangakontoris, siis võib kahtlust äratada see, kui ta väidab, et on volitatud mõne teise töölise eest asju ajama, või käitub kummaliselt, näiteks väldib mõnd konkreetset tellerit. Kurjategijad võivad viia sularaha oma päritoluriiki või kasutada selleks erinevaid ülekandeteenuseid. (FATF – APG 2018.)

Vara konfiskeerimine

Kahtlustatava vara võib konfiskeerida kuriteost tuleneva nõude, hüvitise või riigile makstava summa tagamiseks. Tavapäraselt kasutatakse konfiskeerimist finantskuritegude puhul, kuid see on ülioluline ka inimkaubanduse juhtumite juures. Vara konfiskeerimine aitab inimkaubanduse asjades tagada ohvritele kompensatsiooni maksmise.

Eeldatavasti võrdub konfiskeeritava vara maksimaalne väärtus kurjategijalt kohtus väljanõutava summaga. Arvestus peab tuginema faktidele ja seepärast ongi soovitatav koostada maksmata jäetud palkade kalkulasioon koos asjaomaste osapooltega võimalikult kiiresti. Näiteks Soomes on toitlustusvaldkonna juhtumite korral teenindustöötajate ametiühing (PAM) aidanud hotelli- ja restoranisektori kollektiivlepingute tõlgendamise ja maksmata palkade mahu arvutamise, lähtudes kollektiivlepinguga kokku lepitud tötasust.

Kriminaaltulule ja selle konfiskeerimisele tuleb mõelda niipea, kui juhtum avatakse ja algab teabe kogumine.

Selleks ajaks, kui algab politseioperatsioon, peab vara olema juba konfiskeeritud ja muud kaitsemeetmed võetud. On väga võimalik, et kahtlustatavate kinnipidamise ajal ei ole kõik kaasatud isikud veel teada. Kui politsei vara esimesel võimalusel ei konfiskeeri, siis võivad kahtlustatava pereliikmed tema vara pärast kahtlustatava kinnipidamist varjata.

Uus ELi määrus vara arestimise ja konfiskeerimise kohta

Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrusega (EL) 2018/1805, mis käsitleb arestimis- ja konfiskeerimisotsuste vastastikust tunnustamist, kehtestatakse õigusnormid, mille alusel liikmesriik tunnustab ja täidab oma territooriumil arestimis- ja konfiskeerimisotsuseid, mille mõni teine liikmesriik on kriminaalasjades läbiviidavate menetluste raames teinud. Määrus jõustub 2020. a. detsembris ja selle eesmärk on jätta kurjategijad ilma kuritegelikul teel saadud varast ning tõkestada rahapesu ja taasinvesteerimist kuritegelikku ärisse. Arestimisotsus on taotleva asutuse tehtud otsus eesmärgiga takistada vara hävitamist, muutmist, eemaldamist, üleandmist või kasutamist selle konfiskeerimise tagamiseks. Konfiskeerimisotsus on lõplik karistus või meede, mille kohus on määranud kuriteoga seotud menetluses ning mille tulemuseks võetakse füüsiliselt või juriidiliselt isikult vara lõplikult ära.

Uurimine ärikeelu kohaldamiseks

Soomes tuleb inimkaubanduse juhtumite korral kaaluda ka ärikeelu kohaldamise uurimist. Ometi jäetakse see inimkaubanduse juhtumite uurimisel mõnikord tähelepanuta. Soomes ei ole ärikeelu kohaldamiseks vajalik lävend inimkaubanduse korral sugugi kõrge – ärikeelu saab panna isikule, kes on äritegevuse käigus tegelema inimkaubandusega või püüdnud seda teha või inimkaubanduses osalenud. Seaduses mainitakse selles kontekstis ka ulatuslikku tööalast diskrimineerimist. Niisiis on alus keelu kohaldamiseks enamikul juhtudel olemas, kui kaasus on muus mõttes vettpidav.

Ärikeeld mõjutab kurjategijat otseselt. Süüdimõistmine, kuritegelikust sissetulekust ilmajätmine ja ettevõtluskeelu kohaldamine takistavad kurjategijat oma tegevust jätkamast.

Ärikeelu kohaldamisel saab jälgida ka sellest kinnipidamist. Keelu kehtimise ajal on jälgimine politsei ülesanne, kuid ka teistel ametkondadel on hoolsuskohustus (maksu- ja tolliamet; õigus- ja töökaitseametkonnad; maksejõuetuse ombudsman; abiorganisatsioonid, keda rahastatakse avaliku sektori eelarvest; litsentseerivad ja ettevõtluse järelevalvega tegelevad asutused). Ärikeelu rikkumise korral saab seda pikendada kuni viie aasta võrra.

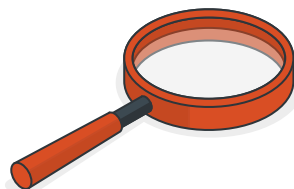
Ärikeelu rikkumine on karistatav rahatrahvi või kuni kaheaastase vangistusega. Kui tekib kahtlus, et ärikeelu saanud isik keeldu rikub, saab tema suhtes rakendada teatavaid uurimis- ja teabekogumise taktikaid.

Tööandjate karistuste direktiiv

Politsei ja teiste ametkondade jaoks on väga oluline ka tööandjate karistuste direktiiv (2009/52/EÜ). Direktiivi on üle võtnud kõik ELi riigid ja selles sätestatakse ebaseaduslikult riigis viibivate kolmandate riikide kodanike tööandjatele kohaldatavate karistuste ja meetmete miinimumnõuded. Direktiiviga pannakse tööandjale kohustused, näiteks töötaja õigusliku seisundi kindlakstegemine ja mehhanismi loomine dokumentideta kolmandate riikide töötajate õiguste kaitseks. Kaitsemeetmed hõlmavad välja maksmata palga tasumist, kaebuste esitamise süsteemi olemasolu, töötaja teavitamist tema õigustest ja võimalust elamisloa taotlemiseks. Direktiiviga sätestatakse tööandjale ka karistused, näiteks ilmajätmine riiklike hüvitiste saamise või riigihankemenetluses osalemise õigusest kuni 5 aastaks ning rikkumise toimepanekuks kasutatud asutuste sulgemine. Samuti nähakse direktiiviga ette töövõtja ja alltöövõtja

jagatud vastutus juhaks, kui alltöövõtja rikub direktiivi sätteid.

Kuigi saab tuua häid näiteid mõjude vähendamisest dokumentideta võõrtööliste, on direktiivi ülevõtmisel riiklikku õigusesse olnud ka puudusi. Näiteks on karistuste määr rikkumiste eest riigiti väga erinev. Lisaks peab töötaja mitmes liikmesriigis enne kohtusse avalduse tegemist esitama kaebuse tööinspeksioonile, kuid see võib tähendada, et ta suunatakse automaatselt migratsiooniametisse ja ees ootab hoopis maalt väljasaatmine või kinnipidamine. Kui aga sama töötajat nähakse inimkaubanduse ohvrina, siis võib järgneda elukoha ja töö seadustamine.

Rahvusvaheline koostöö: ühised uurimisrühmad

Politsei ja toll saavad koostöös teise riigi pädeva asutusega moodustada ühise uurimisrühma. Ühise uurimisrühma eesmärk on edendada ja täiendada eri riikide pädevate asutuste vahelist koostööd kriminaaluurimise käigus. Ühise uurimisrühma tegevus ei ole piiratud kindla kuriteoliigiga; selle võib moodustada iga kuriteo uurimiseks. Kui ühine uurimisrühm on moodustatud, saab taotleda rahastust Eurojustilt (EL) või Europolitilt. See abi kuulub keerukate juhtumite menetlemisel ära.

Inimkaubanduse juhtumite menetlemisel on ühisel uurimisrühmal palju plusse – juhul, kui mõlemad riigid ühisel uurimisrühmas osalevad, saab näiteks saata päritoluriigi politseiametniku sihtriiki, kus toimub ülekuulamine. See tähendab vähem bürokraatiat, kuna ühise uurimisrühma korral ei ole vaja saata eraldi Euroopa uurimismäärusi ega ametlikke abitaotlusi. Uurimistaktika kavandamine ja operatsioonid on tõhusamad, kui osaleda saavad mitme riigi politseiametnikud (nt päritolu- ja sihtriigi kultuurilisi eripärasid arvestades).

Ühise uurimisrühma liikmed saavad omavahel teavet vahetada ilma ametlikke taotlusi esitamata. Uurimistoiminguid võib ühise uurimisrühma teistelt liikmetelt taotleda otse ja ilma ametliku abi taotlust esitamata. See kehtib ka sunnimeetmete rakendamise taotlemisele. Uurimisrühma liikmed võivad olla ruumide/ala läbiotsimise, küsitlemise ja muude toimingute juures kõigis jurisdiktsioonides ning see aitab ületada näiteks küsitlemisel tekkida võivat keelebarjääri. Kodude läbiotsimine on tõhusam, kui saab kaasata politseiametniku, kes oskab leitud kirjalike materjalide keelt. Järgmises kastikeses kirjeldatakse näidet Läti ja Ühendkuningriigi ühise uurimisrühma tööst rahvusvahelise inimkaubanduse juhtumil uurimisel.

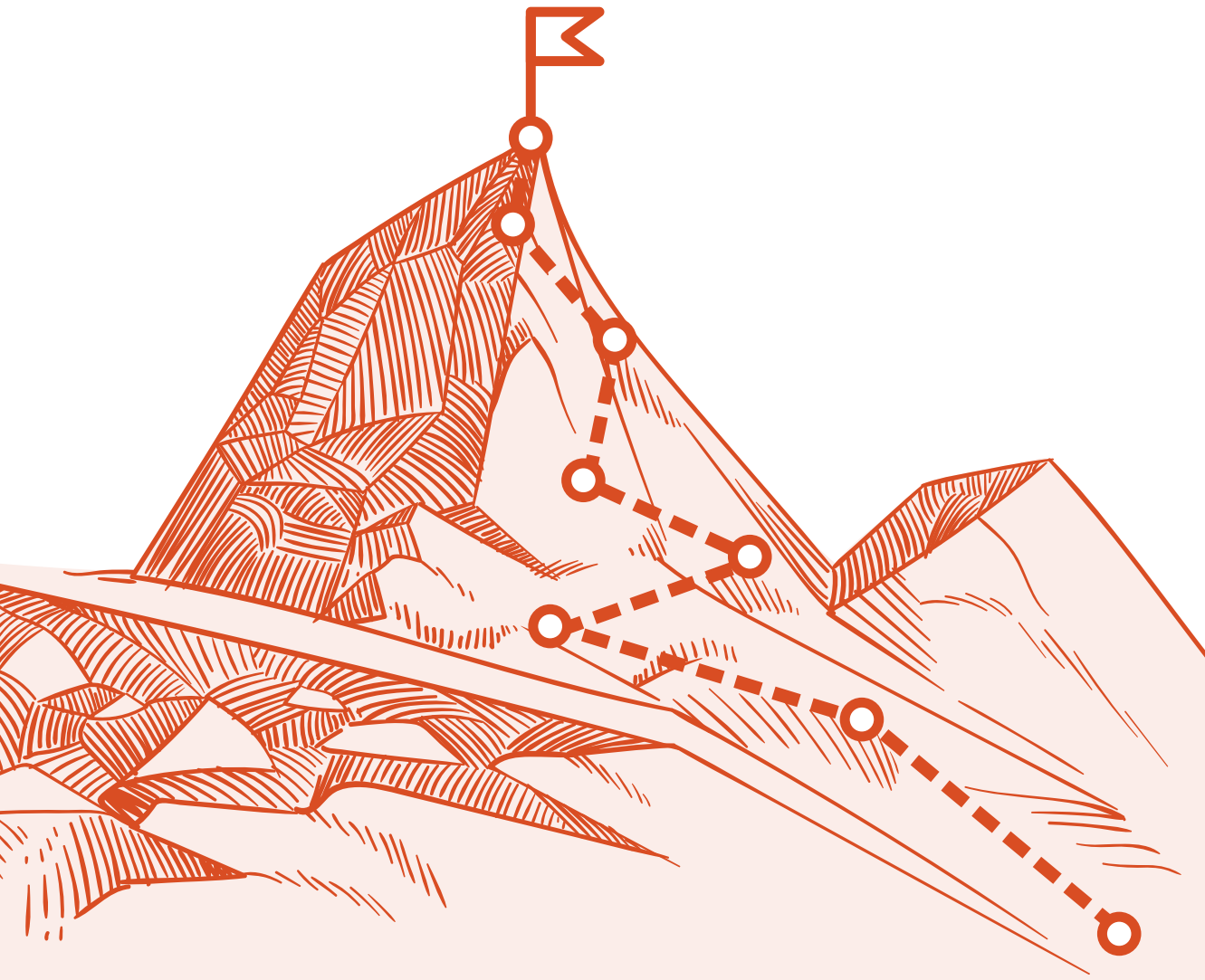
Näide ühise uurimisrühma tööst: Läti ja Ühendkuningriik

Läti politsei ja Derbyshire politseipiirkond Ühendkuningriigis uurisid ühiselt ühte Läti kodanikke ühendavat organiseeritud kuritegelikku rühmitust, kes värbasid haavatavas seisundis lätlasi Ühendkuningriiki eesmärgiga teenida tulu nende ärakasutamisest sunniviisilise töö tegemisel. Uurimine kestis juulist 2012 kuni septembrini 2017. Kaks Läti politseiametnikku osalesid kahtlustatavate kinnipidamisel Ühendkuningriigis 2017. aastal. Nende kohalolekul oli ohvrite esmasel ülekuulamisel äärmiselt tähtis roll, kuna enamik ohvreid oskasid ainult läti või vene keelt. Pärast edukat kahtlustatavate kinnipidamist otsustati koostöös Eurojustiga, et luuakse Läti ja Ühendkuningriigi ühine uurimisrühm. Ühise uurimisrühma eelised olid muu hulgas teabe ja asitõendite kohta info vahetamine, bürokraatia vähenemine, keske rahastamine ja uurijatevaheline operatiivne suhtlemine. Samuti võimaldas see ühise uurimisrühma liikmetel osaleda operatsioonides, ükskõik mis jurisdiktsioonis need toimusid.

2018. aastal vahistati Lätis organiseeritud kuritegeliku rühmituse liikmed. Nad pakkusid tööd Ühendkuningriigis ja olid sihikule võtnud haavatavas seisundis inimesed, kellest paljudel oli alkoholiprobleem või kes olid kodutud. Kurjategijad võtsid ohvrite passid enda kätte ja ohvrite pangakonto koos sinna laekuva palgaga oma kontrolli alla, ning sundisid ohvrid reisi-, majutus- ja muude kulude ettekäandel võlaorjusse.

Läti MTÜ aitas elu hammasrataste vahele jäänud ohvritel olukorrast välja tulla ning toetas neid kohtumenetluse käigus tunnistuste andmisel. Uurimise ajal ähvardati nii ohvreid kui ka nende peresid. Inimesed, kes ähvardusi esitasid, vahistati, mis muutis politsei ohvrite silmis usaldusväärsemaks, ning paralleelselt kasutati spetsiifilist küsitlemistaktikat ja psühholoogide abi. Menetluse tulemusel mõisteti mitu kuritegeliku rühmituse liiget inimkaubanduses süüdi.

Probleemidest kuni edukate uurimisteni

Viimases peatükis jõutakse kitsaskohtade ja probleemideni inimkaubanduse juhtumite tuvastamisel ja uurimisel ning pakutakse võimalusi nende ületamiseks, et uurimised osutuksid edukaks. Paljudes maades on peamine inimkaubanduse uurimisega seonduv probleem ressursinappus – seda nii kvalitatiivses kui ka kvantitatiivses mõttes. Ka uurijate vähene teadlikkus tööalasest ärakasutamisest võib probleeme tekitada paljudes riikides, kus peamiselt tuvastatakse seksuaalse ärakasutamise eesmärgil toimuvat inimkaubandust. Kuigi Soomes on väga edukalt lahendatud palju tööalase ärakasutamise eesmärgil toimuvat inimkaubanduse juhtumeid, on sellealaseid teadmisi ja oskusi kogu riigi peale siiski vähe, sest ei leidu sellele spetsialiseerunud üksusi ega tehta süsteemseid koolitusi. Paljude Euroopa riikide kogemusest on õpitud, et kõige kindlam viis inimkaubanduse juhtumite avastamiseks ja uurimiseks on inimkaubandusele spetsialiseerunud üksuste loomine politseis riigi ja piirkonna tasandil.

Kasulik tava: inimkaubandusele spetsialiseerunud politseiüksus

Paljudes Euroopa riikides, nt Belgias, Hollandis, Rootsis, Norras ja Ühendkuningriigis, on inimkaubandusele spetsialiseerunud politseiüksused. Leitakse, et inimkaubanduse juhtumite uurimine on tänu sellele märkimisväärselt paranenud. Ka Lätis on inimkaubandusele spetsialiseerunud üksus, kus töötab 18 politseiametnikku. Nende ülesanne on koguda ja analüüsida teavet organiseeritud kuritegevuse rühmituste kohta, kes mõnes piirkonnas, riigis või rahvusvaheliselt inimkaubandusega tegelevad, ning kuritegusid tuvastada ja uurida. 2016. aastast alates on Läti politsei inimkaubanduse üksus algatanud 58 inimkaubanduse või sellega seotud juhtumi uurimise. Mõned piirkonnapolitseinikud on saanud inimkaubanduse uurimise ja sellega seotud riskide teemalise eriväljaõppe. Riias on inimkaubanduse ja organiseeritud kuritegevuse juhtumite jaoks eriprokuratuur.

Kõige tõsisemad puudused inimkaubanduse uurimisel seonduvad tuvastamise ja uurimise läbiviimisega viisil, mis tagaks piisavate tõendite kogumise. Paljudes maades võib uurimise pikalevenimine kaasa tuua erinevaid ohte – ohver võib olla juba riigist lahkunud või on keegi teda mõjutanud vaatamata sellele, et juhtumi kõige kriitilisem staadium on juba läbi. Paha tihti tuleb ette ka seda, et kui kuriteost teatatakse ja see klassifitseeritakse muu kuriteona, lükkub uurimise algus märkimisväärselt edasi. Sellest omakorda võivad tuleneda suured raskused menetluse hilisemates etappides, eriti siis, kui tegemist on raskema kategooria kuriteoga, inimkaubandusega. Eespool kirjeldatu on enamasti tingitud ressursinappusest või puudulikest teadmistest.

Nii mõnigi kord tekib kriminaalmenetluses viivitusi sel lihtsal põhjusel, et mõnda ametkonda ei ole võimalik piisavalt kiiresti kaasata. Murekohaks on ka rahvusvahelise ametliku abi taotlused. Vastuse saamisega võib minna kaua aega (kui see üldse laekub) ja mõnikord võib ka õige suhtlusliini leidmine raske olla. Nii võib kogu kriminaaluurimine sattuda ummikseisu. Kui see juhtub, siis on valida, kas uurimine peatada, sootuks lõpetada, või oodata sobivat võimaluse avanemist või puuduva teabe saamist ja uurimisega edasi minna. Sellises olukorras tasub silmas pidada, et isegi kui uurimisele kulub rohkem aega, on peamine see, kui lõpptulemusena saab kuriteo paljastada ja süüdistuse koostamiseks prokuratuuri saata.

Soomes on olnud mitu juhtumit, mida käsitleti inimkaubandusena, kuid süüdimõistva otsuseni jõuti ainult ulatuslikus tööalases diskrimineerimises. Nende juhtumite puhul keskenduti ohvrite küsitlemisel liigselt tööpäevade pikkusele ja saadud töötasule. Ütlustest koorus välja tõendeid inimkaubanduse toimepanemise vahendite kohta (pettus, sõltuvussuhe või abitu seisund), kuid tegu ennast (nt inimeste värbamine või varjamine) ega ka ärakasutamise motiivi (sunniviisiline töö) ei suudetud piisavalt tõendada. Eespool kirjeldatud ebaõnnestumine on otseselt seotud sellega, kuidas ohvreid koheldakse – usaldamatus ametkondade vastu ja halvasti sõnastatud küsimused ei lase ohvril küsitlemise käigus üliolulisi detaile omaalgatuslikult avaldada.

Kui uurimises jõutakse juba ohvrite küsitlemiseni, siis on enamasti tõestatud, et ohvrid töötasid pikki päevi ja et töötasu ei olnud tehtud töö mahuga kooskõlas. Ometi ei ole sel hetkel sageli mitte mingisuguseid tõendeid ohvritelt vabaduse võtmise, st sunniviisilise töö kohta. See on üks põhjuseid, miks kurjategijad ei ole süüdi mõistetud mitte inimkaubanduses, vaid hoopis ulatuslikus tööalases diskrimineerimises või muus tööalases rikkumises. Eestis aga saab alamakstud töötaja töövaidluskomisjoni kaudu taotleda maksmata jäänud palga eest kuni 10 000 eurot kompensatsiooni. Seda tava kirjeldatakse järgmises tekstikastis.

Kasulik tava: Eesti töövaidluskomisjon

Eesti töövaidluskomisjon tegeleb töösuhtes tekkinud vaidlustega ning eesmärk on asjade kiire ja selge menetlemine. Kõige sagedasem tööalase ärakasutamisega seotud vaidlusteema on saamata jäänud töötasu. Inimkaubanduse ohvrite nõustamisliin teavitab ärakasutatud töölisi tööinspeksioonilt nõu saamise ja töövaidluskomisjoni pöördumise võimalustest. Tööinspeksioonist saab üksnes õigusalast nõu, kuid Ohvriabi aitab kaebuse esitamisega. Samas võib ohver kaebuse ka omal käel esitada. Töövaidluskomisjon kaalub põhjalikult kõiki esitatud tõendeid, olgu selleks siis tunnistajate ütlused, dokumendid, asitõendid või inspekteerimise leiud. Komisjon saab otsustada rahaliste nõuete üle kuni 10 000 euro väärtuses. Kui nõue on suurem, siis otsustab kohus. Osalevatele pooltele on menetlus tasuta ja kui komisjoni otsus poolt ei rahulda, saab ta asjaga kohtusse pöörduda. Alates 2018. aastast pakutakse ka lepitusmenetlust. Sel juhul on töövaidluskomisjoni juhataja lepitaja rollis ning eesmärk on see, et pooled jõuaksid lepituskokkuleppeni.

Teine väga oluline mõttekoht on see, kuidas ja millal inimkaubanduse juhtumisse sekkuda. Kui sekkuda valel viisil või ajal, jääb soovitud tulemus saavutamata. Nagu eespool öeldud, on ületunnitöö ja madala palga kohta tõendeid saada lihtsam kui sunniviisilise töö kohta.

Kriminaalvastutuse huvides on oluline, et inimkaubanduse kahtlust ei jäetaks tähelepanuta, kui selleks on alust. Ohvrite õiguste eest seismiseks tuleb silmas pidada, et inimkaubanduse ohvril on õigus saada riiklikult teenusepakujalt spetsiifilist abi, millele muud liiki kuritegevuse ohvritel õigust ei ole. Seepärast on oluline, et inimkaubanduse tunnustega juhtumeid ka sellisena uuritaks.

Viited

CBSS. (2016). Juhendmaterjal omavalitsusüksustele. Meetmed tõhustamaks inimkaubanduse vastu võitlemist kohalikul tasandil. Stockholm: CBSS. https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/04/CBSS_12-2015_Olson_GuidelinesForMunicipalities_EST.pdf

CBSS (2019). Inimkaubanduse seletav sõnastik. Stockholm: CBSS. https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/wtb12874_inimkaubanduse_glossary_est_final.pdf

1930. aastal ILO peakonverentsil vastu võetud sunniviisilise või kohustusliku töö konventsioon.

1957. aastal ILO peakonverentsil vastu võetud sunniviisilise töö kaotamise konventsioon.

FATF – APG. (2018). Financial Flows from Human Trafficking. Paris: FATF. <http://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/human-trafficking.html>

FRA. (2015). Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union. States' obligations and victims' rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Husu, P. (2019). Poliisi ja muut vironomaiset tekivät valvontaiskuja Itä-Suomen marjatilaille – yhdellä tilalla kaikki työntekijät oli palkattu pimeästi. Yle Uutiset, 19.7.2019.

ILO. (2005). Human trafficking and forced labour exploitation. Guidance for legislation and law enforcement. Special action programme to combat forced labour. Genf: ILO.

ILO. (2009). International Labour Office and Sectoral Activities Programme: Workshop to promotion ratification of the Private Employment Agencies Convention, 1997 (No. 181). Genf: ILO.

Jokinen, Anniina, Ollus, Natalia and Aromaa, Kauko (eds.). Trafficking for Forced Labour and Labour Exploitation in Finland, Poland and Estonia. HEUNI Publication No. 68. Helsinki: HEUNI. 2011.

Jokinen, A. & Ollus, N. (eds.) (2019). Hämar äri. Tööjõu ekspluaterimise ärimudel. Helsinki: HEUNI.

Leps, A., Kink, A., Luht, K. ja Blumberg, S. (2019). Juhendmaterjal aitab tuvastada inimkaubanduse ohvreid ja osutada neile abi. Sotsiaaltöö 4/2019.

Luht, K. jt (2019). Inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja teenusele suunamise juhend. Tallinn: Sotsiaalministeerium. www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elinder/dokumendid/ik_juhis_2019.pdf

Ollus, N., Jokinen, A. & Joutsen, M. (eds.) (2013). Exploitation of migrant workers in Finland, Sweden, Estonia and Lithuania: Uncovering the links between recruitment, irregular employment practices and labour trafficking. HEUNI Publication No. 75. Helsinki: HEUNI.

OSCE. (2014). Leveraging Anti-Money Laundering Regimes to Combat Trafficking in Human Beings. Viin: OSCE. <https://www.osce.org/secretariat/121125>

Sootak, J. (2017). Karistusõiguse eriosa terminitest isikuvastaste süütegude näitel (2). Õiguskeel 4/2017.

Sosiaali- ja tervetministeriö. (2015). Työsuojeeluvalvonna ohjeita 3/2015.

Ulkomaisen työvoiman valvonta. Tampere: Sosiaali- ja tervetministeriö. Työsuojeeluosasto. https://www.tyosuojeelu.fi/documents/14660/198601/Ulkomaisen_tyovoi-man_valvonta_3_2015/f67c8234-e2dd-4073-9d6b-8662071bfe3e

Sosiaali- ja tervetministeriö. (2019). Kuntainfo 3/2019. Ihmiskaupan uhrien oikeus erityiseen tukeen ja palveluihin Suomessa. https://stm.fi/documents/1271139/11628549/Kuntainfo+3_2019+-+Ihmiskaupan+uhrien+auttaminen.pdf/e3acf8dc-7bf7-0499-aa85-df87217b3006/Kuntainfo+3_2019+-+Ihmiskaupan+uhrien+auttaminen.pdf

Teekond eduka uurimiseni

Joonisel on sammud, mis tuleb inimkaubanduse edukaks uurimiseks astuda pärast võimaliku juhtumi tuvastamist. Põhirõhk on ohvriga arvestaval ja ohvrikesksel lähenemisel. Olukorrast on vaja saada täielik pilt erinevate uurimistaktikate abil, et koguda tõendeid inimkaubanduse kuriteo kolme osa kohta: ärakasutamine kui tegu, kasutatud vahendid ja eesmärk. Sammud ei pea olema samas järjekorras, kuid neid tuleb kaaluda, et kurjategija oma tegude eest vastutusele võetaks ja ohver oma õigusi kasutada saaks.

Vabastage ohver kurjategija täieliku kontrolli alt ja võitke tema usaldus

Ärge kiirustage – ohver vajab olukorra mõistmiseks aega. Samal ajal saate erinevatest allikatest luureteavet koguda

Tagage ohvri turvalisus ja suunake ta teenusele

Valmistuge ülekuulamiseks põhjalikult ette, esitage õigeid küsimusi ja tagage korralik tõlge

Lõpptulemus:
Kurjategija
mõistetakse süüdi
inimkaubanduses ja
ohver saab
juurdepääsu
õigusemõistmisele ja
hüvitistele

Kogu uurimise
jooksul tehke
koostööd teiste
asutuste ja
ohvriabiteenuse
pakkujaga

Looge vajadusel ühine
uurimisrühm, kui asjasse
on segatud välisriik

Arestige ja
konfiskeerige
vara

Kasutage finantsuurimise
taktikaid ja minge raha
jälgedes

Toetage ohvri ütlusi
esemeliste ja
dokumentaalsete
tõenditega

Kaaluge hoolikalt, kuidas
kuriteo klassifitseerite ja tehke
koostööd prokuratuuriga

1. kontrollnimekiri

Töölase ärakasutamise tuvastamine tööinspektori ja teiste ametnike poolt

Tööinspektoril on hea võimalus täheldada kontrollimise käigus märke inimkaubandusest või töölase ärakasutamisest. Ka maksu-, pääste-, toiduohutuse ja muude kontrollasutuste ametnike töö võimaldab niisuguseid juhtumeid märgata. Inspektor, kes seda teemat tunneb, võib märgata detaile, mis eraldi võttes ei olegi inkrimineerivad, kuid kogumina võivad anda alust kahtlustada kuritegu. Kontrolli käigus võib muu hulgas märgata järgmisi nüansse:

- tööandja ei luba inspektoril töölistega rääkida
- tööandja vastab kõigile küsimustele tööliste eest ise
- tööline ei ole nõus ühelegi küsimusele vastama ja soovib inspektoril hoopis tööandjalt küsida
- kui tööliselt küsitakse isikut tõendavat dokumenti, siis selgub, et see on tööandja käes ja/või tööandja on see, kes toob/annab töölise dokumendi inspektorile
- tööline ei tea, kui palju ta palka saab
- küsimise peale vastab tööline, et ta maksis töökoha saamise eest raha
- palgalehtedelt selgub, et kõigi tööliste palk kantakse ühele ja samale pangakontole
- töölepingud on keeles, mida töölised ei oska
- töökohal on mitu töolist, kelle vahetus on töögraafiku kohaselt lõppenud või kellel peaks graafiku järgi olema vaba päev
- töökohal on välja pandud ametlik töögraafik, kuid teises ruumis on graafik tegeliku tööajaga (nt restorani köögi seinal on kokkade „päris“ töögraafik)
- töölistel ei ole töökohal kasutuses vajalikke töökaitsevahendeid või on töötingimused allapoole igasugust arvestust
- jääb mulje, et töölised elavad samas, kus töötavad; näiteks on laos või muus taolises ruumis voodid, madratsid, kohvrid ja/või palju isiklikke asju
- tööline elab tööandja juures
- töölisel on väärkohtlemise või alatoitumise tunnuseid ja/või muid murettekitavaid märke
- töölise sõnul ei ole tal vabu päevi või ta ei saa puhkust
- töölise sõnul on tööaeg äärmiselt pikk või on probleeme palga kättesaamisega
- põllumajandusettevõttes või mujal, kus töölistele pakutakse ka kohapeal majutust, on elutingimused väga halvad
- töölistel ei ole nõuetele vastavat tööluba, mis omakorda asetab nad haavatavasse seisundisse
- tööline ei oska öelda, kus ta Eestis elab ja töötab
- töölise sõnul on tööandja pakutav transport ainus viis tööle tulemiseks ja sealt lahkumiseks
- tööandja on maksuametile esitanud teistsugused andmed kui palgaarvestuses kajastatud

Inspekterimise käigus tuleb kohal viibivate töölistega kindlasti rääkida ning küsida vähemalt palga ja elutingimuste kohta. Mõned sobivad küsimused on alltoodud kastikeses.

Sobivad küsimused töölisele esitamiseks

Kui palju Te palka saate?

Kas olete saanud lisatasu hilisõhtul, öösel või nädalavahetusel töötamise eest? Kas olete saanud lisatasu ületunnitöö eest (kui ametlik tööaeg on üle 40 tunni nädalas)?

Kas teate, millist palka peaksite sihtriigis selle töö eest saama, mida Te teete? Kas oskate öelda, mitu tundi nädalas on tavapärane töötada selles riigis, kus töötate?

Kas pidite selle töö saamiseks kellelegi maksma? Kas olete tööandjale raha võlgu?

Kui pikad on olnud Teie tööpäevad?

Kas Teie töökohal on töögraafik, kus on kirjas tööliste töötunnid? Kas kirja pandud töötunnid vastavad tegelikkusele?

Kas Teil on vabu päevi?

Kus Te elate ning kuidas tööle ja koju saate?

NB! Võtke alati tööliste kontaktandmed!

Kui vähegi võimalik, siis tuleb töölistega vestelda eraldi ruumis ja nii, et tööandja küsitlemise juures ei viibiks. Tööandjale tuleb öelda, et see on täiesti tavaline praktika, et ta ei kahtlustaks töölist inspektorite kohale kutsumises. Ei maksa unustada, et tööinspektoriga suheldes võib metoodiline pahatahtlik tööandja käituda väga korrektselt ja sõbralikult ning esitada laitmatult vormistatud dokumente, kuigi tegelikult kasutab töölisti mitmel moel ära.

Võõrtöölised võivad ametnikke umbusaldada ega pruugi ebaseaduslikust tegevusest teatada. Võib-olla ei oska nad oma kogemustest rääkida või ei mõistagi, et on langenud kuriteo ohvriks. Kui tundub, et tööline

kardab või jätab midagi ütlemata, siis ei tohi survet avaldada – tal võib olla hirm, et tööandja või teised töölised kuulevad, mida ta ütleb. Seepärast ei tohi ka kunagi lasta vestlust tõlkida tööandjal või mõnel töötajal. Kui inspekteerimise käigus tekib tööalase ärakasutamise kahtlus, kuid töölised ei saa inspektoriga keelebarjääri tõttu vestelda, saab inspektor tellida tõlgi, kes pakub teenust telefoni teel (kui riiklikud suunised seda võimaldavad). Alati on soovitatav, et inspektor annab töölistele oma kontaktandmed ja teavet tööliste õiguste ning selle kohta, kust abi saab (nt infovoldikud, abiliini telefoninumber), sest nii on töölistel võimalik asja üle järele mõelda ja hiljem ühendust võtta. Tööinspektor annab ohvrile teada võimalusest pöörduda SKA inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõuandeliini 6607 320 teenuse (tööpäevadel) ja/või ohvriabi kriisitelefoni 116 006 (ööpäevaringne) või tema lepingupartnerite poole, kes on spetsialiseerunud inimkaubanduse ohvritele abi osutamisele.

Mõnikord algatab kogu protsessi ka tööline ise. Tavaliselt on sel juhul tegemist palgavaidlusega ja inspektor peab olema piisavalt teadlik, et küsida lisainfot ja püüda välja selgitada märke, mis viitavad tööalasele ärakasutamisele ja/või inimkaubandusele.

Isegi kui inspektor leiab tõendeid inimkaubanduse või muu raske tööalase ärakasutamise kohta, peab ta inspekteerimise lõpule viima, nagu midagi poleks juhtunud. Pärast inspekteerimist tuleb aga viivitamatult pöörduda politsei inimkaubandusega tegeleva üksuse poole või küsida vastava politseiametniku kontaktandmed kohalikust politseijaoskonnast. Kui valitseb otsene oht elule või tervisele, peab inspektor helistama 112. Muul juhul on uurimise seisukohalt parem, kui operatsiooni saab ette planeerida. Kui aga on oht, et töölised kohe pärast inspekteerimist töökohalt lahkuvad vms, siis tasub kaaluda politseiga kiiremini ühenduse võtmist. Näiteks ehitussektoris on ette tulnud, et töölised on kohe pärast inspekteerimist ehituselt kadunud, mis seab lisaks uurimisele ohtu ka nende õiguskaitse saamise.

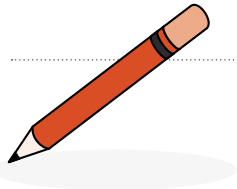
Kui pildistamine ei ärata otsest kahtlust, siis võib inspektor näiteks elutingimustest pilti teha. Igal juhul peaks inspektor püüdma tingimusi võimalikult täpselt dokumenteerida, juhuks kui politsei ta hiljem tunnistajana kaasab.

Mida tuleb teha, kui nähakse märke inimkaubandusest või tööalasest ärakasutamisest?

Võtke ühendust kohaliku politseiga ja arutage, mida edasi teha

Võtke ühendust SKA inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõuandeliini 6607 320 teenuse (tööpäevadel) ja/või ohvriabi kriisitelefoni 116 006 (ööpäevaringne)

Handwriting practice area consisting of 20 horizontal dotted lines.

2. kontrollnimekiri

Küsimused ohvriga vestlemiseks

Järgmised küsimused tuginevad tööalase ärakasutamise uuringule (Jokinen et al. 2011) ja neid võib kasutada ohvriga vestluse alustamiseks. Väga oluline on, et küsimused oleksid lihtsasti mõistetavad ja konkreetsed, sest ohver ei pruugi tahta või suuta kõigest toimunust ise rääkida.

Värbamine

Kuidas Te sellest töökohast kuulsite? Kuidas Te sellele tööle sattusite?

Kas saite töökoha töövahendus- või rendifirma kaudu?

Kas pidite töö saamise eest maksma (nt vahendustasu)? Kui palju Te maksite ja kellele?

Kuidas Te tööloa saite? Kes selle Teile hankis? Kas see maksis midagi?

Kuidas te [sihtriiki] reisisite? Kas ostsite piletid ise?

Kas pidite [sihtriiki] reisimiseks kelleltki raha laenama? Kui palju? Kust Te raha laenasite?

Kas keegi tuli Teile lennujaama/raudteejaama/sadamasse vm vastu? Kes?

Eluase

Kus te peatusite/elasite?

Mitmekesi Te seal elasite?

Kuidas majutamine korraldatud oli?

Kui palju Te eluaseme eest maksite?

Kas olite elamistingimustega rahul?

Kas Teile tundus, et pidite majutuse eest liiga palju maksma?

Kuidas Te tööle ja koju saite? (Kuidas Te tööle saite?)

Töö

Mis tööd Te tegite? Kus?

Kas see oli sama töö, mida Teile oli lubatud?

Kui pikad tööpäevad Teil olid? Mis kellaaegadel ja mitu tundi päevas Te töotasite?
Mitu päeva kuus?

Kas Teile teatati töötunnid aegsasti ette? Kas töötunnid olid kirjas vahetuse töögraafikus ja kas see oli Teil olemas, ajakohane ja arusaadav?

Kui palju töölisi seal veel töötas?

Millised olid töötingimused?

Milline Teie tööandja oli? Kuidas temaga suhtlesite (eriti siis, kui ei kõnelda sama keelt)?

Kas teid ähvardati (vägivallaga, väljasaatmisega, politseiga, töö kaotamisega vms-ga)?

Kas tööandja kasutas Teie suhtes vägivalda?

Kas võisite töö soovi korral üles öelda?

Kas Teid sunniti tööd jätkama? Kuidas?

Kas pass/ID-kaart oli kogu aeg Teie enda käes?

Kas rääkisite kellelegi, kuidas asjad on?

Palk ja tööleping

Kas sõlmisite kirjaliku lepingu, millele mõlemad pooled alla kirjutasid? Või oli Teil ainult suuline kokkulepe?

Kas teate, milline peaks seaduse järgi olema Teie minimaalne tunni- või kuupalk?

Kuidas Te töötasu saite (sularahas, pangakontole vm)?

Kui tihti Teile palka maksti? Kui palju?

Kas olite palgaga rahul?

Kas palk oli see, mis lubatud?

Kas pidite mingi osa palgast tööandjale tagasi maksma?

Kas saite ületunnitöö eest lisatasu? Teisisõnu – kas saite rohkem palka, kui töötasite õhtul või nädalavahetusel? Aga kui töötasite üle 8 tunni päevas või üle 40 tunni nädalas, kas siis saite lisatasu?

Kas Teie palgast arvati maha mingeid kulusid?

Kas Teil oli palgast midagi kõrvale panna?

Kas saatsite raha perele, kes jäi kodumaale?

Kas pidite mõnikord haigena tööl käima? Kas teadsite, mida teha ja kuhu pöörduda, kui haigeks jäite? Kas teile maksti haigushüvitist?

Kas Teile avaldati survet, et teeksite tööd või täidaksite ülesande, mida Te ei olnud nõus tegema, mida ei olnud lepingus kirjas või mis ei vastanud Teie oskustele?

Vaba aeg

Kui tihti Teil vaba päev oli? Kas Teil oli mõnikord rohkem kui kaks vaba päeva järjest?

Kas võisite vabal ajal teha seda, mida ise soovisite, või pidite tööandjalt luba küsima?

Oli Teil kohalike seas tuttavaid? (Kas õppisite kohalikku keelt?)

Kas pidasite sidet pere ja sõpradega oma kodumaal?

Kas saite võtta tasustatud puhkust?

Kas soovite töötingimuste või töö kohta üldiselt veel midagi lisada või midagi arutada?

